

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK'TEN GÜNÜMÜZE
SOSYAL DEĞİŞMEDE
TÜRK KADINI

Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI

ANKARA, 1993

DOĞ.A
002273G

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK'TEN GÜNÜMÜZE SOSYAL DEĞİŞMEDE TÜRK KADINI

Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Orhan Şaik GÖKYAY Bölümü	
Demirbaş No :	2273
Tasnif No :	396.956027 DÖG. A

Ankara, 1993

ISBN 975-16-0553-9

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	I
Bölüm I	
1.1. Sosyal Değişmeye Genel Bir Bakış	7
1.2. Türkiye'de Sosyal Değişme Süreci ve Atatürk Düşüncesi	10
1.2.1. Kentleşme ve Sanayileşme	10
1.2.2. Demografik Değişmeler	11
1.2.3. Kitle İletişim Araçlarındaki Değişmeler	13
Bölüm II	
2.1. Türk Kadınının Panoraması	15
2.1.1. Hukuksal Yönden Türk Kadını	20
2.1.1.1. Yasalarda Kadın	20
2.1.1.2. Uluslararası Platformda Kadın	28
2.1.2. Kadının Eğitim Durumu	39
2.1.3. Kadının Ekonomideki Durumu	46
Sonuç	61
KAYNAKÇA	65

ÖNSÖZ

Son yıllarda, Türkiye’de olsun diğer ülkelerde olsun kadın-erkek eşitliği üzerinde odaklaşan çalışmalar, artık, insan hakları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Türk kadınının; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sorunları, değişik toplumlarda kadının statüsü, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması, kadın ve erkeğin bu haklarını kullanabilmeleri ve bunların doğurduğu sonuçlar ile kadının kişi olarak yeteneklerini geliştirebilmesi konuları üzerinde günümüze kadar çok şey yazıldı ve söylendi.

Doksanlı yıllarda kadın sorunları ve kadının statüsünün iyileştirilmesi konusunun artan önemi nedeniyle, kadının dününü ve bugününü sayısal gerçekler ışığında ele alma gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu kitabın amacı, değişen dünya dengelerinde Türk imajı ve Türkiye’nin bu dengedeki yeri ile Türkiye’deki şeffaflık ve demokratikleşme hareketlerindeki girişimlerin hızlanması suretiyle kadının toplumsal faaliyetlere olan etkilerini vurgulamaktır.

Türkiye’de kadın-erkek eşitsizliğinin bir çok sebebi vardır. Bu çalışmada anılan sebeplerden, özellikle, kadının kültürel kimliğinden kaynaklanmış olanlar vurgulanmaya çalışılmıştır. Kitapta, Türk toplumunda olgelen sosyal değişmelerin Türk kadın kesimine olumlu ve olumsuz yansımalarının bir değerlendirmesi de yapılmaya çalışılmaktadır.

Kitap sosyal değişmenin ve sosyal değişme faktörlerinin kısa bir açıklamasından sonra, Türk kadınının genel bir panoraması ile devam etmektedir. Ayrıca bu kitapta okuyucu kadın haklarının uluslararası platformdaki durumu konusunda da bilgilendirilmeye çalışılmaktadır.

Kitabın oluşumunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Tülin İçli’ye ve kitabımın yayınında emeği geçen tüm arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Türkiye’de kadın-erkek eşitsizliği değil, artık, insan hakları bilincinin köklenmesi dileğiyle...

EMEL DOĞRAMACI

Ankara, 1993

GİRİŞ

Her toplumda olduğu gibi, kadının, Türk toplumunda da önemli bir yeri vardır. Kadın; anne olarak, aile ve toplum arasında bir köprü görevi görür. İyi yetişmiş ve eğitilmiş kadın, toplum hayatında etkin bir role sahip olur. Bir çocuğun yaşamında ilk yılların önemli yeri vardır. Çocuk bu dönemde aldığı etkileri ömür boyu taşır. Bireyi saran ilk sosyal çevre olan ailenin eğitici, şahsiyet verici ve ferde olgunlaştırıcı rolü çok büyüktür.

Kadının katılımcı ve etkin olarak yer aldığı aile kurumu, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerini eksiksiz yapması ile toplumdaki sosyal sistemin işleyişine katkıda bulunur. Sosyal sistem, sosyal kurumlardan örülmüş bir ağ gibidir. Sosyal kurumların arasındaki anlamlı ilişki sistemin ahenkli bir şekilde çalışmasını sağlar. Sosyal kurumlarda meydana gelen dengesizlikler tüm toplumsal yapıyı etkilemektedir. Bu nedenle, kadının toplumdaki yeri ve görevleri derken önce onun bir fert olarak gerekli şahsiyeti kazanmasını, sonra da aile içinde ve toplum içinde gerekli yeri alması düşünülmelidir. Kadının toplumsal hayatta layık olduğu yeri alabilmesi ve kendinden beklenenleri yerine getirebilmesi için öncelikle eğitimde cinsiyete dayalı fırsat eşitliğinin olması gerekir.¹

Tarihsel gelişim içerisinde Türk Kadınının toplumdaki yeri üzerinde durulursa (ki, bu konuda da ayrıntılı bilgi ileride sunulacaktır) kadının çeşitli Türk Devletlerinde önemli ve saygın bir konuma sahip olduğunu görürüz. Kadın yalnız ev içinde değil, tarlada, pazarda ve hatta devlet işlerinde eşinin yardımcısı olmuş, özellikle sosyal faaliyetlerde ön planda yer almıştır. Kadının meclislere katılması, kaç-göç olmaması, yaşlı kadınların söz sahibi olması, tek eşlilik modelinin yaygınlığı kadının taşıdığı değeri ortaya koymaktadır. Kadının toplumdaki değerini gösteren bir diğer nokta da toplum hayatında kadınlarımızın bizzat öneyak olup yaptırıkları eserlerdir. Vakıf kuran, kütüphane yaptıran, sağlık ocağı açtıran kadınlarımız Selçuklu ve Osmanlı döneminde oldukça sık rastlanmıştır.²

Ailenin niteliklerini ortaya koymak, aynı zamanda, kadının aile ve toplum içindeki yerini açıklığa kavuşturmamıza yardımcı olur. Ailesiz bir top-

¹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987, s. 101-102.

² Mustafa Erkal, a.g.e., s. 103.

lum düşünülmemeyeceğine göre, kadının etkili bir şekilde yer alamayacağı bir aile yaşamı ve toplumda düşünülmez. Aileyi "nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, sosyal mirası nakletme, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessese" olarak tanımlarsak, bu kurum içinde kadının yeri ve rolü daha iyi farkedilebilir. Ailenin tanımında bulunan fonksiyonlar erkek ve kadının birlikte yerine getirdikleri fonksiyonlardır. Bunlar sadece aile içinde kalmaz, toplum içinde de kendini gösterir. Kadının etkin bir şekilde yer aldığı aile kurumu, bu kurumun görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi ile sosyal sistemin işleyişine de katkıda bulunur³.

Atatürk tüm inkılaplarda olduğu gibi, kadın inkılabında da doğrudan doğruya kanun ve yasak yolunu hükümetin icra araçlarıyla çözümlenememiştir. Kendi devlet başkanlığı zamanında medeni ve siyasi hakların kadınlara da tanınmasını sağlamış ve ileri toplumların fikirlerini milletine telkin etmiştir. Atatürk kadınlara, kültür seviyesinin yükseltilmesini esas görmüş ve her meslekte çalışma kabiliyetinin gelişmesine olanaklar sağlamıştır⁴.

Cumhuriyet dönemi inkılaplarının en önemli özelliği geleneksel İslam Osmanlı temeli yerine, ulus egemenliği ve bağımsızlık ilkesine dayanmalıdır. Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki devrimsel değişimler bu ilkenin bir klişe olmak yerine gerçek bir duruma dönüşmesinin yollarını açan eylemlerdir.

Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık yörüngesine oturtma gibi büyük amacının iki önemli yönü vardır. Birincisi, gelenekçilik tutumunu yok etmek, ikincisi de bu yörüngeye uygun kuralları, kurumları, örgütleri yerleştirmek, toplumun yeni kuşaklarını buna göre yetiştirmek, geleneklerle yeni çağ arasında bir köprü kurmaktır. Bu anlamda Cumhuriyet dönemi inkılaplarının tümünün bir yeniye yönelik olduğu söylenebilir⁵.

Türk kadını seçme ve seçilme hakkına 5 Aralık 1934'de kavuşmuştur. Kadın hakları İtalya-Fransa gibi ülkelerde 1940-50 arası kabul görmüştür. Bazı toplumlarda ise, kadınların seçme ve seçilme haklarını ancak

³ Mustafa Erkal, a.g.e., s. 101.

⁴ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 262.

⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 215.

1970'lerde kazandıkları gözönüne alınırsa Türk toplumunda kadına verilen değer daha iyi anlaşılmış olur⁶.

Cumhuriyet'le birlikte Türk kadınına verilen önem daha da artmış ve kadının çeşitli mesleklerde toplum hayatında yer alması bizzat Atatürk tarafından teşvik görmüştür. Atatürk'ün orduda aktif olarak vatanın müdafasına katılmak için başvuran Halide Edip'e 18 Ağustos 1921 tarihinde Başkumandan Mustafa Kemal imzası ile gönderdiği telgraf bunun bir örneğidir⁷.

Cumhuriyet döneminden sonra Türk kadını eş seçme, meslek seçme alanlarında olduğu gibi aile içi kararlarda da önemli bir rol elde etmiştir. Kadının aile içinde ve toplumdaki artan etkinliği hiçbir zaman erkeğin aile içindeki rolünü azaltan bir etki de yapmamıştır. Türk ailesinin tipik bir özelliği olarak kadının yeri ve rolü erkeğe göre matematik bir eşitlik şeklinde gelişmemiş, kadının artan fonksiyonları aile reisi ve baba soyunu yitirerek veya onun aleyhine bir gelişme göstermemiştir. Gelenek ve göreneklerimizden kaynaklanan kadına saygı kadar, aile reisi olan erkeğe bağlılık ve dayanışma da süre gelmiştir⁸.

60 yılı aşkın bir dönemden beri yürürlükte olan medeni kanun, kadın-erkek eşitliğini teorik olarak sağlamıştır. Uygulamada özellikle kırsal kesimde ve eğitim görmemiş kadınlar arasında eşitsizlikler halen mevcuttur. Atatürk'ün getirdiği yeniliklerden, çoğunlukla eğitim görmüş, bilinçli şehir kadınları yararlanabilmiştir. Bu kesim görünüşte erkeğe eşit gibidir. Çünkü kadın-erkek eşitliği konusunda halen bazı sorunlar vardır. Örneğin, yakın zamana kadar yasalarda kadının çalışması erkeğin iznine bağlıydı. Bunun yanında teorik olarak var olan bazı haklar da uygulanamamaktadır. Çalışan kadın, ev ve çocukların sorumluluğuna ek olarak bir de iş sorumluluğu yüklenmiş durumdadır ve genellikle bu sorumluluklarını eşiyle paylaşamamaktadır. Kadından beklenen, geleneksel rollerini aksatmadan yerine getirmesidir. Kırsal kesimde ise durum daha farklıdır. Evlenme konusunda kadının özgür seçim yapması mümkün olamamakta, dini nikah ve başlık halen geniş bir kesimde uygulanmaktadır. Kadından birinci derecede beklenen, becerikli, uyumlu, bir eş ve iyi bir anne olma-

⁶ Tülin İçli, "Atatürk ve Aile", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: VIII, Sayı: 22, Ankara 1991, s. 97-105.

⁷ Tülin İçli, a.g.e., s. 105.

⁸ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987, s. 103-105.

sıdır. Kadının istediği kadar çocuk yapma konusunda da henüz özgürlüğü yoktur. Genellikle bakabileceği kadar çocuk yapması gerektiği konusunda bilgili ve bilinçli de değildir.

Sanayileşme sürecinin başlamasından önce Türkiye'de aile yapısı genel olarak geniş aile özelliğini gösteriyordu. Sanayileşme süreci ile birlikte kente göç hızlandı. Geniş ailenin bireyleri oturdukları yerlerden kentlere göç edip, kentin yaşam tarzına ayak uydurmaya çalıştılar. Aile yapısı da artık anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen çekirdek aileye dönüşmeye başladı. Kırsal kesimde daha çok ücretsiz tarım işçisi olarak ekonomik hayata katılan kadın, kentlerde ev dışında ücretli olarak ekonomik yaşamın içinde daha çok yer almaya başladı. Bu durum kadına ev ve çocuk sorumluluğu yanında ekstra bir yük daha getirdi. Günümüzde kadının aile içindeki önemli rolü, örneğin çocuklarının sosyalizasyonu kesintisiz devam etmektedir. Kültürel değerleri çocuklara aktarma yanında onların kontrollerini de kadın üstlenmektedir. Kadının görev ve sorumluluklarındaki bu artış karşılık kadının toplumsal statüsü Cumhuriyetten günümüze istenilen düzeye yükselememiştir. Çünkü herşeyden önce hızlı teknolojik değişimin yaşandığı Türkiye'de, değişen toplumsal yapıda kadının layık olduğu konuma ulaşması için gerekli bilgi ve becerileri tüm kadınlar aynı derecede elde edememişlerdir. Eğitim görme şansına genellikle kent kadını sahip olurken, kırsal kesim kadınları zaman zaman açılan yaygın eğitim faaliyetlerinden bir ölçüye kadar yararlanmışlar, okuma-yazma öğrenmişlerdir. Fakat sadece okuma-yazma öğrenmek kadına sahip olduğu konumda fazla yarar sağlayamamıştır. Bunların büyük bir kısmı okuyacak zaman ve okuyacak malzeme bulamadıkları için kısa sürede okuma yazmayı unutmuşlardır. Kırsal kesim kadınının çok küçük bir kısmı orta ve yüksek öğrenime devam etmektedir.

Kent kadınları arasında öğrenim görme fırsatını elde edenlerde kültürel yapının kendilerine çizdiği çerçevenin dışına pek fazla çıkamamaktadır.

Atatürk inkılapları ile kadına her alanda erkekle eşit şekilde öğrenim görme imkanı tanınmış olmasına ve aradan bu kadar uzun zaman geçmesine rağmen kadın için uygun görülen mesleklerin, yapılan çalışma sonuçlarına göre halen; öğretmenlik, hemşirelik, çeşitli kuruluşlarda memurluk gibi meslekler olduğu, bu alanda toplumun erkeğe ve kadına bakışları arasında büyük farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Bu durum eğitim kısmında detaylı olarak anlatılacağı gibi yükseköğretim kurumlarında halen öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımlarında da kendini göstermektedir.

Türkiye'de kırsal kesime devlet eliyle giden ilk hizmet eğitimidir. Bu da ancak 1950 sonrası döneme rastlamaktadır. 1935'de okulu olan köy yüzdesi 14'dür. 1980'lerin başında ise okulu olmayan köy kalmamıştır. Bununla birlikte okullaşma oranı köyden köye farklılık göstermektedir. 1935'de kırsal kesimde erkeklerin % 17'sinin, kadınların ise yalnızca % 4'ünün okur-yazar olduğu dikkate alındığında, elli yıla yakın bir süre içinde köylerde eğitim düzeyinin çok yavaş bir yükselme eğiliminde olduğu söylenebilir⁹.

Kırsal kesimde ve öğrenim düzeyi düşük olan kadınlarda doğurganlık oranının hala yüksek olması kadının gelişimini engelleyen faktörlerden biri olarak sayılabilir.

Kadının işgücüne, politikaya, eğitime ve sanata artan katılımı, son yüzyılda, hemen her yerde gözlenmektedir. Modernleşme ile beraber gelen mal ve hizmetlerin artması kadını doğrudan erkeğe bağımlı olmaktan kurtarmıştır. Doğum kontrol yöntemlerinin yoğunlaşması kadını istenmeyen hamileliklerden ve çok sayıda çocuk yapma zorunluluğundan kurtararak onun işgücüne daha fazla katılımını kolaylaştırmıştır. Kültür erozyonu bir çok toplumda erkek hakimiyetini zayıflatmıştır¹⁰. Bununla birlikte kadından beklenen en önemli rol, hala iyi bir eş ve iyi bir anne olmasıdır. Buna ek olarak meslek sahibi öğrenim görmüş kadının ev dışında çalışması bir dereceye kadar ona ekonomik bağımsızlık kazandırmış ve onun toplumsal hareketliliğini artırmıştır. Yapılan araştırmalar aile reisliğinin, gelir ve eğitim ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Meslek ve gelir erkeğin dünyası iken, tüketim ev kadınının becerisi ile sağlanır¹¹. Buna rağmen kadın iş yaşamında bazı engellerle karşılaşmıştır. Herşeyden önce çalışan kadının çocukları için, ucuz ve güvenli bakım sağlaması gücünü uzun zamandan beri devam etmektedir. Çocukların bakımından birinci derecede sorumlu görülen kadın, işe girebilmek veya mevcut işini devam ettirebilmek için çocuğunun bakımını ayarlamak zorundadır. Bu konuda karşılaştığı güçlükler onun iş yaşamındaki başarısını büyük ölçüde etkilemektedir. Bütün bu güçlükleri yense de iş yaşamında yasalara rağmen uygulamada kadına karşı ayrımcı tutumlar devam etmektedir. Kadınların

⁹ Ferhunde Özbay, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması", *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1989, s. 58-59.

¹⁰ Caplow, Theodore *Elementary Sociology* Prentice-Hall International Inc., London 1971, s. 540-629.

¹¹ Kuray, 1984, s. 77.

yönetici pozisyonlara gelmelerine hala olumlu bakılmamaktadır. Bu olumsuzluk, kadının işe alınma aşamasında başlamaktadır. Çalışma yaşamında kadına ödenen ücretlerde de dengesizlikler ortaya çıkabilmekte, bu da kadının iş yaşamında yükselmesinde bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

O halde kadına öğrenim özgürlüğü vermek, ona her alanda erkekle eşit hak tanımak yeterli olmamıştır. Aile içinde temel eğitimi alarak topluma hazırlanan, kişiye kadın veya erkek olarak toplumda üstleneceği rollerinin gereğini öğreten, sosyalizasyon süreciyle verilen bazı kalıplaşmış değerlerin etkinliğini sürdürmesi, kadının günümüz toplumundaki konumunun ne olduğunun açıklığa kavuşmasını engellemektedir. Sosyalizasyon sürecinde, en önemli kişinin anne olduğu dikkate alınırsa, annenin kız ve erkek çocuklarını, topluma hazırlarken, onları, geleneksel kalıplara yerleşmiş olmasının nedeni önemli olduğu anlaşılır. Kadının geleneksel rolleri dışına çıkması, her kesimde, aynı tepkiyle karşılaşmamaktadır. Kırsal kesimde ve öğrenim düzeyi düşük kişiler arasında kadına baskı daha güçlü olmaktadır.

Medeni kanunun getirdiği değişikliklere ve kadına tanınan haklara rağmen özellikle kırsal kesimde ve kasabalarda görücü usulüyle evlilikler günümüzde hala devam etmektedir. Eş seçimi büyük ölçüde aile tarafından gerçekleştirilmektedir. Aile içinde erkeğin hakimiyeti ve kadının itaati tasvip ve teşvik görülmektedir. DPT'nin "Türk Aile Yapısı Araştırma" sonuçlarına göre toplam içinde "kendi kararı" ve "eşi ile anlaşarak" evlenen erkek nüfus oranının kadınlara göre daha yüksek olduğu, buna karşılık "ailenin ve akrabaların karar vermesi" durumunun kadınların eş seçiminde daha etkili olduğu görülmüştür¹².

Aynı husus yaş gurupları açısından incelendiğinde genç nüfus arasında (40 yaşın altı) "eşimle anlaşarak" cevabı verenlerin, orta yaşlı nüfusta ise (40-59 yaş arası) "ailem karar verdi" cevabı verenlerin yoğun olduğu görülmüştür¹³.

Ayrıca evlenme adetleri arasında başlık hala devam etmektedir. Fakat evlenirken başlık ödemediğini söyleyenlerin yüzdesi verenlerin yüzdesinden fazladır.

¹² DPT Türk Aile Yapısı Araştırması, 1992, s. 102.

¹³ A.g.e., s. 102.

Aynı araştırma sonuçları kadınların ev içinde en önemli görevlerinin "ev işlerini yapma" olduğunu söyleyenlerin oranının en yüksek olduğu, bunu "çocuklarını yetiştirme ve terbiye etme" cevabını verenlerin takip ettiğini göstermektedir. Bu durum öğrenim düzeyine göre farklılık arz etmektedir. Öğrenim düzeyi düştükçe kadının görevlerini ev içi rolleriyle sınırlayanların oranı artmaktadır. Buna karşılık; erkeğin en önemli görevleri nelerdir? sorusuna verilen cevaplar arasında, "ailenin geçimini sağlamak" seçeneğinin yüzdesi hem kırdaki, hem de kentte en yüksek değeri almaktadır. Kadının öğrenim düzeyi yükseldikçe erkeğin en önemli görevinin ailenin geçimini sağlamak olduğunu söyleyenlerin oranı düşmektedir¹⁴.

BÖLÜM I

1.1. Sosyal Değişmeye Genel Bir Bakış

Bilindiği gibi toplum çok yönlü ve karmaşık ilişkilerin oluşturduğu dinamik bir bütündür. Bu açıdan sosyal değişme geniş kapsamlı bir kavramdır. Yapıyı meydana getiren her bir unsur zaman içinde değişime uğrayabilir. Değişme yapının herhangi bir kısmında başlar ve etkileşim süreci sonunda diğer kısımları da değiştirir. Sosyal değişme, en basit anlamda, mevcut yapıda meydana gelen farklılaşmadır. Sosyal değişme; toplumda mevcut ilişkiler sisteminde, bireylerin tutum ve davranışlarında, inançlarında, sosyal kurumlarda, onların fonksiyonlarında ve yapılarında meydana gelen farklılaşmadır. Çünkü, temel bir varsayıma göre, her toplum güç, etki ve kontrol için birbirleriyle rekabet halinde olan kurumlar ve gruplar arasında meydana gelmiştir.

Araştırmacılar genelde evreni üç düzeyde ele alırlar: kültürel, sosyal ve kişilik/bireysel düzey. Sosyal değişimin kültürel düzeyden kaynaklandığı, sistemin sosyal ve bireysel düzeye doğru aktığı kabul edilir. Değişme istenilen yönde gerçekleşirse bu genelde gelişme, istenilmeyen yönde gerçekleşirse gerileme olarak nitelendirilir.

Bütün toplumlar basitten karmaşığa doğru doğrusal olmayan bir değişme gösterirler. Kimi görüşler; değişimin bazı toplumlarda yavaş cereyan ettiğini, hızlı sosyal değişme sonucunda ise, toplumun kısa bir zaman dilimi içinde toplumun yeniden organizasyonunu gerektirdiğini ileri sürerler.

¹⁴ A.g.e., s. 138-139.

Değişme toplumun içinden veya dışarıdan kaynaklanabilir. Dış nedenler iç değişmelere neden olabilir. Ekonomik ve demografik faktörler, göçler, istilâlar, siyasal değişiklikler hep sosyal yapıda değişme yaratan faktörlerdir.

Değişme planlı veya planlanmamış biçimde gerçekleşebilir, ya da yavaş veya devrimsel nitelikte olabilir.

Atatürk; Milli Mücadele süresince hazırladığı, olgunlaştırdığı fikirlerini sırayla uygulamaya koymuştur. Milli Mücadele yıllarında çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda da belirttiği, kadının eğitim durumundaki aksaklıkların düzeltilmesine Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlamıştır.

Böylece Türk kadınına 1926 yılından itibaren harb okulları dışında tüm eğitim kurumlarına girme hakkı tanınmıştır.

Latin alfabesi ile oluşturulan örgün eğitimin modernleştirilmesi çabaları yoğunlaştırılmış, Cumhuriyet'in ilk yirmi yılı içerisinde, erkek teknik okulların yanı sıra, kız teknik okullar da hizmete sokulmuştur¹⁵.

Atatürk'ün bu inkılapları planlı sosyal değişmeye bir örnektir. Bu inkılaplar ile, sosyal yapıda mevcut aksaklıkların giderilebilmesi için, planlı, bilinçli uygulamalarla sosyal yapıda, yapının işleyişinde, kavramların yapı ve fonksiyonlarında değişiklikler meydana getirilmiştir.

Kültür; sosyal değişmeyi yönlendiren önemli bir başka faktördür. Toplumda sosyal değişimin ortaya çıkabilmesi için, insanın fiziki çevreyi işleyebilmesi, teknolojiyi kullanabilmesi gereklidir. Bunu sağlayan da toplumun sahip olduğu kültürel yaratıcılığıdır. Kültür; maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi kültür, medeniyeti ifade eder. Manevi kültür ise, toplumun sahip olduğu, örfler, adetler, sosyal kurumlar, sosyal organizasyonlar, değer hükümlerini kapsar. Eğer toplumda manevi kültür zengin ise, maddi kültürün gelişmesi, örneğin yeni teknolojilerin uygulanması mümkün olur. İlim ve tekniğin kabulü ve uygulanması da yeni manevi kültürün zenginliğine bağlıdır. Manevi kültür, tüm bunlara bağlı olarak sosyal değişmelere de yön verir¹⁶.

¹⁵ Emel Doğramacı, "Kadın ve Kültür", *Atatürk ve Kültür*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1982, s. 91-93.

¹⁶ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1984, s. 87.

Toplumsal değişme, derece derece değişerek gerçekleşir. Belirli bir dereceden sonra da bütünüyle yapı değişikliği kendini gösterir. Buna bağlı olarak, belirli bir durumda toplumda belli özellikler derece derece, bazıları da yapı farklılığı biçiminde göze çarpar. Değişme halindeki toplumların; değişmemiş, değişmekte olan ve değişmiş bulunan özellikleri arasında bir tutarlılık söz konusudur. Toplumsal değişme, farklı derecelerde de olsa, toplumsal yapının her cephesini, belirli yönlerde değişikliğe uğratmaya çalışır. Toplumsal değişme yapının her yanında tepkisel olarak kendini gösterir¹⁷.

Toplumun daha üst düzeyde endüstrileşme ve modernleşmeye doğru gelişimi, mevcut aile sistemi ve bu aile sisteminde hakim olan sosyalizasyon uygulamalarından da büyük ölçüde etkilenir¹⁸.

Teknolojik ve diğer ekonomik faktörler temel iticiler olmakla birlikte, aile hem bağımsız hem de bağımlı bir değişken olarak sosyal süreçte belirgin bir etki yapar¹⁹. Bu nedenle de Atatürk İnkılaplarının Türk toplumuna yerleşmesi zaman almıştır. Ve bu değişme; kitabın, Türk kadınının durumu kısmında da inceleneceği gibi, halen istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Bütün toplumlar modernleşme yönünde hareket ederler. Keza bu toplumların bireyleri de aynı yönde çaba gösterirler. Bu süreçte ana kavramlar kentleşme, endüstrileşme, okur-yazarlık düzeyi, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve iletişim ile ekonomik ve politik katılım ve diğer bireylerin rollerini anlama yeteneğinin gelişimidir. Bunlardan okur-yazarlık ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile başkalarının rollerini anlama yeteneği modernleşmeye itici güçler olarak kabul edilir. O halde bu fikirler kentleşme, okur-yazarlık, kitle iletişimi, başkalarının rolünü anlama, ekonomik ve politik katılım şeklinde şemalaştırılabilir. Lerner'e göre, toplumda başka bireylerin rollerini anlama yeteneği değişimde en önemli nedendir.

Görülüyor ki sosyal değişme ve gelişme sürecinde gerek kadının gerekse erkeğin bu aşamalardan geçmesi gerekir. Kadının en az okur-yazar olması onun kitle iletişim araçlarını kullanmasını mümkün kılacaktır. Er-

¹⁷ Şevket Özdemir, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Palme Yayınları, Ankara 1988, s. 6.

¹⁸ R. Richard Clayton, *The Family, Marriage and Social Change*, D.C. Heath and Company, Lexington 1975, s. 69.

¹⁹ R. Richard Clayton, a.g.e., s. 73.

keğın de, bu süreçlerden geçmesi toplumda kadının rolünü anlamasına yardımcı olacaktır²⁰.

Sosyal değişme süreci incelenirken genelde şu eğilimlerden söz edilebilir:

Teknolojik gelişme ve yayılma, üretim artışı, hizmet artışı, sembol ve imajların artışı, nüfus yayılması, mesleki ihtisaslaşma, işe ayrılan enerjinin azalması, cinslerarası eşitlik, kentleşme ve şehir dışına yerleşme, toplumsal hareketliliğin artması, geleneksel kültürlerin erozyonu, savaşların şiddetinin artması, doğal çevrenin bağımsızlığının azalması.

Bu aşamalardan herbiri; hem neden, hem de sonuç olarak, hem birbirleriyle hem de bütün örüntü ile doğrudan ilişki içindedir.

Çağımız toplumları, hızları ve boyutları farklı olmakla birlikte, hızlı bir değişme yaşamaktadır. Değişme, sosyal kurumların yapısında, işleyişinde, kişiler ve guruplararası ilişkilerde, özetle, toplumun her kesiminde yaşanır. Bu değişmelerden, konumuzla ilgili olarak gelenek ve göreneklerdeki değişmelere paralel ortaya çıkan statü ve rollerdeki değişmeler, aile yapısında, aile içi ilişkilerde ve çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişmeler üzerinde daha etraflı olarak durulacaktır.

1.2. Türkiye'de Sosyal Değişme Süreci ve Atatürk Düşüncesi

1.2.1. Kentleşme ve Sanayileşme:

Türkiye 1950'lerden sonra hızlı bir sanayileşme ve kentleşme süreci içine girmiştir. Kentleşme ve sanayileşme, toplumsal değişme sürecini önemli ölçüde etkileyen olgulardandır.

Ekonomik gelişmenin önemli bir göstergesi olan sanayileşmenin çok fazla gelişme imkanı bulamadığı Osmanlı döneminde, çok küçük ölçekli birimlerden oluşan, yerli pazar için üretimde bulunan, tüketim kadar üretim yapılan bir sanayi söz konusuydu. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, yapılan inkılapların da büyük etkisiyle toplumsal yapıda bir takım değişmeler söz konusu olmuştur. Ancak bu dönemde de özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayinin tarıma dayalı, tüketim mallarına yönelik ve fazla gelişmemiş olduğu görülmektedir. Daha sonraki yıllarda başlıca temel tüketim malları üreten sanayi kuruluşları oluşturulmaya başlanmıştır. Örneğin, İzmir'de ilk şeker fabrikası kurulmuştur.

²⁰ R. Richard Clayton, a.g.e., s. 75-76.

1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye hem siyasal, hem sosyal, hem de ekonomik değişmeye sahne olmuştur. Tek partili siyasi sistemden çok partili politik hayata geçilmiş, ulaşım imkanları rahatlatılmış, traktör sayısı artarak makineli ziraat yaygınlaşmış, barajların yapılması, nüfus artışı, toprak-insan dengesinin bozulması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim imkanlarının artması ve köyden kente göçün hızlanması gibi değişmeler, Türkiye'nin bütününde önemli sosyal, ekonomik, politik ve kültürel değişmelere neden olmuştur.

1960'lı yıllardan sonra ise daha planlı hareket edilmiş ve planlı gelişme döneminde sanayileşme de hızlanmıştır²¹.

Sanayileşmenin hız kazanması köyden kente doğru sosyal hareketliliği artırmıştır. 1950'lerden itibaren kırsal kesimde nüfus artışının olması, tarımda makineleşme, miras yoluyla toprak parçalanması, ulaşım imkanlarının rahatlaması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması Türkiye'de kentleşme sürecinin de hız kazanmasına neden olmuştur.

1975 yılı iktisadi raporda, Türkiye'de kentleşme hareketinin temel nedeni olarak, kentlerin çekimi ile birlikte, tarımda makineleşme ve aşırı işgücü fazlasının ortaya çıkardığı "itme" gücünün sonucu olduğu bildirilmiştir²².

Kentleşme, bilim ve teknolojideki gelişmelerin tarımsal ve tarımsal olmayan üretim güçleri ve ilişkilerindeki değişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye gibi ülkelerde, kentleşme, göreceli olarak yüksek bir hıza ve dereceye ulaştıktan sonra, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısını değiştirmeye zorlayan bağımsız değişkenlerden birisi olma durumundadır²³.

1.2.2 Demografik Değişmeler

Sosyal ve ekonomik değişme ile nüfus arasındaki ilişki, son 30 yıldır sosyal bilimlerin çeşitli dallarında en çok ilgi çeken konulardan biri ol-

²¹ Nusret Ekin, "Hızlı Şehirleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Hızlı Şehirleşmenin Yaratıldığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar*, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları 11, İstanbul 1986, s. 83.

²² Feridun Merter, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler* (Malatya Örneği), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1990, s. 99.

²³ Kemal Kartal, "Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara" (Der: Türköz Erder), *Kentsel Bütünleşme*, T.S.B.D. Ortak Semineri, Ankara 1982, s. 123.

muştur. Çünkü, bir toplumun yapısını ve bu yapıdaki değişimleri, o toplumu meydana getiren nüfustan ve onların özelliklerinden ayrı olarak ele alıp incelemeye olanak yoktur²⁴.

Nüfus artışı ile toplumsal değişme arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle bir toplumun toplumsal yapı ve değişiminin anlaşılabilmesi için o toplumun nüfusunun incelenmesi şarttır. Buradan hareketle Türkiye'deki toplumsal değişme sürecinin bazı etkilerinin nüfus üzerinde gözlenebileceği söylenebilir. Bunun için öncelikle Türkiye'deki toplumsal değişimin boyutlarını saptamak, toplumsal değişme süreci içinde son derece önemli bir yeri olan nüfus özelliklerini ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı, 1927 yılında ikincisi de 1935 yılındadır. İlk nüfus sayımında 13 milyon olan nüfusumuz, ikinci sayımda % 21'lik bir artışla 16 milyona ulaşmıştır. Bundan sonra her beş yılda bir yapılması kararlaştırılan nüfus sayımlarının 1940 yılında % 17'lik bir artışla 17 milyona, 1945 yılında % 10'luk bir artışla 18 milyona ulaştığı görülmektedir. 1950 ve daha sonraki yıllarda nüfus artış oranları sürekli olarak % 20'nin üstüne çıkmıştır. Bu dönemde en yüksek artış % 28,53 ile 1960 yılında gözlenmiştir. 1960 yılında 27 milyon olan ülke nüfusu 1990 yılında 56 milyonu aşmıştır. Buna bağlı olarak 1927 yılına oranla nüfusun 1950 yılında 1.5 kat, 1960 yılında 2 kat ve 1990 yılında yaklaşık 5 kat artmış olduğu gözlenmiştir²⁵.

1950'li yıllardan sonra nüfus artışının giderek hız kazanması nüfusun yaş bileşiminin önemli ölçüde genç nüfusa kayması sonucunda, ekonomik faal nüfus açısından Avrupa'da en genç nüfusa sahip olan ülkenin Türkiye olmasına neden olmuştur. Türkiye'deki hızlı nüfus artışı sonunda ortaya çıkan genç nüfus oranındaki artış, toplam işgücü talebini de çok hızlı bir şekilde artırdığından, ülke içinde bu talebi karşılayacak hızlı sermaye birikimi ve gelişmiş teknolojinin olmaması dolayısıyla önemli bir işgücü fazlasının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşgücü fazlasının gittikçe artması, üretime katkıda bulunmasından tüketimi olumsuz yönde etkilemiş, kentsel alanlarda nüfus yığılmalarına, göçlere, gelir dağılımında eşitsizliklere, teknolojik alanda yavaşlamaya ve daha pek çok toplumsal sorunlara neden olmuştur.

²⁴ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 344.

²⁵ İstatistik Göstergeler, 1991, s. 1-39.

Türkiye'de hızlı nüfus artışı belirttiğimiz gibi ekonomik yapıyı önemli derecede etkilemiş, mevcut işsiz sayısını artırmıştır. Bilindiği gibi Türkiye'de istihdam tercihi genelde erkeklerden yana kullanılmaktadır. Bu durum, zaten iş bulmakta zorlanan niteliksiz kadın işgücü miktarını artırmaktadır. Böylece kadının çalışarak bir dereceye kadar ekonomik bağımsızlığını elde etme şansı da azalmaktadır.

Türkiye'de; Cumhuriyet döneminde, toplumsal değişme sürecinin hızlanmaya başladığı yıllardan itibaren, kent nüfusu çok hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. 1940 yılında kentlerde oturanların toplam nüfusa oranı % 24.4 iken, 1950 yılında % 25.0'a 1960'da % 31.9'a, 1970'de % 38.5'e 1980'de % 43.9'a. 1990 yılında ise rekor bir artışla % 59.0'a çıkmıştır²⁶.

Kırdan kente göç ile birlikte kent yaşamına uyum sağlamak zorunda olan ve kendini kültürel çatışma içinde bulan kadın, bir yandan da küçülen aile yapısında gittikçe artan sorumlulukları yüklenmiş olmaktadır. Bu durumdayken kadının Atatürk'ün verdiği hak ve yetkileri istenildiği etkinlikte kullanabileceği elbette düşünülemez.

Türkiye'deki kentleşme, bir yandan kırsal alana oranla pek çok gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da bölgelerarası dengesizliklere, kent ve köy nüfus oranları arasında büyük farklılıklara ve kentlerde gecekonduların oluşmasına neden olmuştur.

1.2.3. Kitle İletişim Araçlarındaki Değişmeler

Teknolojik gelişmelerin günümüzdeki bir başka göstergesi de, kitle iletişim araçlarının düzenli gelişimidir. Kitle iletişim araçları yerine getirdikleri işlevlerde toplumsal değişimin hızını ve boyutunu belirlemektedir. Bu işlevlerden bazıları haber verme, çevrenin gözlemlenmesi, çevre ile iletişimin/bağlantısının sağlanması, toplumsal mirasın kuşaktan kuşağa aktarılması, toplumsal kuralların geliştirilmesi, boş zaman etkinlikleri ve onların değerlendirilmesi, kamuoyu oluşturulması, ticaretin hızlandırılması, vatandaşları devletin etkinliklerinden haberdar kılarak kamu yönetimini kolaylaştırmasıdır²⁷.

Kitle iletişim araçlarının yarattıkları etkiler sonucu meydana gelen değişmelerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları söz konusudur. Olumsuz sonuçlarından bazıları, bireyin sosyalleşmesinde önemli yeri olan taklit

²⁶ İstatistik Göstergeler, 1991, s. 1-39.

²⁷ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, A.Ü. Yayınları, Ankara 1984, s. 143.

nedeniyle olumsuz tiplerin taklit edilmesi ve suçlu davranışların oluşması, düşünmeyen, okumayan bireyler yaratması, gerçeklerle ilişkiyi keserek bireyi hayal dünyasına sürüklemesi, yaratıcılık yeteneklerini yok ederek tek tipte insanlar yaratması sayılabilir. Olumlu sonuçları arasında ise, teknik bilgi ve becerileri, yeni buluşları, bazı yöntemleri topluma yayma, toplumu para ekonomisine aktarma, insanlara yasama ile ilgili yeni seçim şansları verme, bireye yeni bir dünya görüşü kazandırma gibi durumlar sayılabilir²⁸.

Türkiye'de kitle haberleşmesi, Avrupa'ya oranla geç bir tarihte oluşturulmuş ve toplumun siyasal yapısındaki durumlara paralel bir gelişme şeklinde takip etmiştir. Türk basınında, içerik ve teknik gelişmeler ise, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde yayıma başlayan gazeteler arasında 1948'de Hürriyet, 1949'da da Milliyet yer almaktadır.

Kitle iletişim araçları arasında önemli kaynaklardan biri olan radyo yayınları ise, Türkiye'de 1927 yılında İstanbul ve Ankara'da kurulan telsiz istasyonlarına 7'şer kw'lık birer verici postasının yerleştirilmesiyle başlamıştır.

Radyonun da kuruluş gününden itibaren az sayıda da olsa yayınlar yapmakla birlikte, bu yayınların kadına, Atatürk İnkıpları ile verilen hakları ve bu hakların kullanımını, öğretici, sosyal, ekonomik, politik, yaşama aktif katılımlarını teşvik edici yönde fazla etkili olmadığı söylenebilir.

En yaygın ve etkili olan iletişim aracı ise şüphesiz televizyondur. Türkiye'de profesyonel olarak televizyon yayıncılığının başlangıcı 1969 yılıdır. Türkiye'de TV'nin yayına başlaması sonucunda bir çok alan olumlu ya da olumsuz etkilenmiştir. Bu alanlardan biri de basındır. TV'nin yayın hayatına girmesiyle birlikte gazeteler "off-set" basın tekniğini kullanmaya başlamış, buna karşılık TV'nin reklam aracı olarak kullanılması ve reklam piyasasına girmesiyle basının sahip olduğu reklam gelirleri azalmıştır. TV'nin görsel özellikleriyle yarışabilmek için bu özelliklere daha fazla ağırlık verilmiş, aynı zamanda güncel olayların ve haberlerin yorumlarına, olayın kendisinden çok arkasındaki gerçeklere farklı bakış açılarına daha fazla yer verilmiştir²⁹.

²⁸ Mahmut Tezcan, a.g.e., s. 143-144.

²⁹ Mahmut Tezcan, a.g.e., s. 145.

Televizyon sadece basını değil sinemacılık sektörünü de baltalamış, sinemayı evinde seyreden halk, artık sinema salonlarına gitmez olmuş ve pek çok salon kapanmıştır. Ayrıca televizyonda gösterilmeye başlanan yabancı film ve diziler topluma, ulusal değerlere ters düşen yabancı değerlerin aşılmasına yol açmıştır³⁰.

Kitle iletişim araçlarının bu genel etkilerinin yanında özellikle kadına yönelik etkileri dikkate alınırsa, Türkiye'deki kitle iletişim araçlarının, kadının eğitimine ve gelişmesine yönelik yayınlarının da pek fazla olmadığı görülür. Buna ek olarak kadının yayınlanan programlarda gördüğü hemcinsleri ile özdeşim yapması, yaşam tarzı ve kültürel farklılıklar nedeniyle yararlı olmamaktadır. Bu da kadını geliştirmek yerine kişilik çatışmasına sürüklemekte ve mevcut ortamda mutsuz kılmaktadır. Ayrıca, kitle iletişim araçlarındaki reklamlar genelde kadını ev içi rolleriyle sınırlamakta, onun bağımsız davranışlarını ve teşebbüs yeteneğini baskılamaktadır.

BÖLÜM II

2.1. Türk Kadını Panoraması:

Sosyal değişme sürecinde Türk kadınının durumunu belirleyebilmek için bazı toplumsal özellikleri açıklamak gerekir. Bu yolla Türk kadınının kültürel kimliğinin ortaya çıkarılması da mümkün olabilir.

Türk Kadınının sosyal ve siyasal boyutunu ele almak için öncelikle tarih içerisindeki durumunu ve gelişim seyrini incelemek gerekir.

Türk Kadını, tarih içerisinde genel hatları ile üç devrede ele almak mümkündür:

Türklerin Orta Asya'da kuruluşundan İslam dininin kabul edildiği 8. yüzyılın ortalarına kadar olan ilk dönemde, Türk kadını, toplumsal konum açısından büyük ölçüde erkeklerle eşitti. Orta Asya'da Hun hakimiyetinin sürdürüldüğü devirlerde devletin başı hakan, eşi hatun ile birlikte devleti temsil ederlerdi. Bu Türk devletinde Hun kadınları erkeklerle eşit şekilde eğitilirler, ülke savunmasına erkeklerle birlikte katılırlardı. O dönemin yazılı ilk belgeleri olan Orhun Kitabelerinde Türk kadınından saygı ile bahsedilir³¹. Aynı dönem Türk ailelerinde, bir kız evlâdının dünyaya gelişine mutsuzlukla bakılmamaktadır. Yine bu dönemde; savaş kararlar-

³⁰ Mahmut Tezcan, a.g.e., s. 146-47.

³¹ Emel Doğramacı, *Türk Kadınının Dünü ve Bugünü*, İş Bankası Yayını, Ankara 1989, s. 1.

rında, siyasi toplantılarda, sosyal ilişkilerde her zaman Hun kadınlarının, eşlerinin yanında yer aldıkları görülür. Ailede çocukların sorumluluğu sadece babaya verilmez. Anne de bunu paylaşır. Bu aile tipi, Germen kabilelerinde olduğu gibi kadınla erkeğin aynı sorumluluğu paylaştığı aile tipine benzeyen bir sistem temeline dayanırdı. Yine bu dönemde evli kadın kutsal sayılır, ona hakaret edenler şiddetle cezalandırılır. Yine aynı dönemde, kızlar kendileriyle evlenmek isteyen erkeklerle duello ederler, yendikleri kişi ile evlilik yapmazlar. Bu gelenekler kadınların da erkekler gibi iyi kılıç, kalkan kullanmak üzere yetiştirildiklerini ve erkekler gibi mücadele ettiklerini, yani her yönüyle erkeklere denk olduklarını ıspatlamaktadır.³²

8. yüzyılın başlarında önceleri tek tek daha sonra ise topluca İslam dinini kabul eden Türklerde, zamanla Arap ve İran kültürünün etkileri kendini göstermiştir. Bilindiği gibi İslamiyet Arap ülkelerinde doğmuştur. Ve Arap kültürünün, gelenek ve göreneklerinden etkilenmiştir. İslamiyetten önce Arap ülkelerinde ve İran'da, kadın, toplumsal yönden çok değersizdir. Bir erkek istediği sayıda kadınla evlenebilir, isterse onları öldürebilir, isterse kız çocuklarını diri diri gömer. Buna karşılık İslam dini evlilik kurumunu uygulamaya getirir, eş sayısına bir sınır koyar ve boşanma durumunda erkeği kadına nafaka ödemekle yükümlendirir. Türklerin İslamiyeti kabulü ile zaman içerisinde, Arap geleneklerinin yerleşmeye başladığı görülür. Türklerde, İslam dininin iki geleneği kadının iyice gerilemesine sebep olmuştur. Bu geleneklerden biri, kadının inzivaya çekilmesi diğeri ise, erkeğin birden fazla kadınla evliliğidir.

İslamiyetin ilk zamanlarında Türk kadınlarının, öğretmen, şair ve hatta asker olarak görev yaptıklarını ve geri planda olmadıkları görülür. Fakat zamanla müslümanların farklı kültürlerle ilişki kurmaları kadına bakış açılarının değişmesine neden olur. Bu süreçte kadınlar sadece çarşıya sokulmakla kalmayıp eve kapatılarak sosyal yaşamdan da men edilirler. Bu durum İslam topluluklarına büyük zarar vermiştir.

İslamiyetle birlikte poligaminin yani çok eşliliğin yaygınlaşması ve kadının geri planda bırakılması, kadınların aile içi ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Oysa İslam dini yüksek bir ahlak ve gerçek bir adalet ideali ile ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in düşüncelerinde kadının yeri daha yüce bir yerdedir. Peygamber kadınlar için; "kadın erkekle eşittir ve toplumun öbür yarısıdır", "karısının haklarını gözeten kimse iyi bir

³² Emel Doğramacı, a.g.e., s. 2.

müslümandır" ve "cennet anaların ayakları altındadır" hadisleri ile toplumlarda kadına saygı ve hürmet edilmesi duygularını dile getirir³³.

Üzerinde Arap ve İran geleneklerinin geniş etkisi bulunan İslam kültürü, daha sonra yavaş yavaş Türk geleneklerine de entegre olmuştur. Selçuklu döneminde Türk kadını çeşitli yasal sistemlerin, farklı dış faktörlerin etkisinde olmasına karşın, eski Türk geleneklerini korumaya çaba gösterir. 14. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar Türk kadını müslüman bir imparatorluğun vatandaşıdır. Osmanlı Devleti güçlü bir imparatorluk haline gelirken kadının sosyal durumu geriler. Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi dış etkilerin daha yoğun biçimde hissedilmesine yol açarak, eski Türk geleneklerini giderek zayıflatır. Bu durumda kadın erkek ilişkileri arasında yeni eşitsizlikler ortaya çıkar. Başlangıçta toplum içerisinde kadınlara verilen bazı sosyal roller, sonradan, özellikle kentlerde olmak üzere, kendilerinden yavaş yavaş geri alınır ve Osmanlı Türk kadınları ayrı bir grup halinde ve katı yaşam şartları altında yaşamaya zorlanırlar. Arap ve Bizans kültüründen gelen harem yaşamının saraya girmesi, sarayın 15. yüzyılda padişahın emriyle haremlik ve selamlık olarak bölünmesine neden olur. Bu sistem kısa sürede ev içi yaşama da yansır. Böylece bazı halk tabakaları arasında gelişen harem anlayışı daha sonra bir gelenek halini alır. Hareme yalnızca koca, kadının çok yakın akrabaları, İslam hukukuna göre evlenemeyeceği kişiler, örneğin; amcaları ve erkek kardeşleri girebilirler. Özellikle, şehirlerdeki Türk kadını yaşamını haremın gizliliği içinde geçirmeye başlar. Buna karşın gerek Anadolu'nun kırsal kesiminde, gerekse Anadolu dışındaki Türk yerleşimlerinde Türk kültürüne uygun bir yaşamın varlığından söz edilebilir.

Osmanlılarca kabul edilen İslam medeni kanunu, erkeğin reis olduğu pederşahi aile tipini kabul eder. Aile, büyükanne, büyükbaba, eş, çocuklar varsa onların eşleri, torunları ve bazı akrabalarından oluşur. Herkes aile reisinin kesin otoritesini kabule mecburdur. Veraset işlerinde kadın her zaman erkekten az hisse alır. Kadının evlilikte kocasını seçme hakkı yoktur. Çünkü bu işi baba veya bir başka aile büyüğü yapar. Nişan, eğer yapılacaksa resmi sayılmaz, bu özel olarak aileler arasında yapılır. İslami esaslara göre evlilik, iki erkek veya tek erkek ve iki kadın şahit önünde her iki tarafın rızasıyla gerçekleşir. Evlenme töreni sırasında kadının hiçbir erkek hatta kocası tarafından bile görülmemesi gerektiğinden kapalı bir yerde bekletilir.

³³ Emel Doğramacı, a.g.e., s. 4.

Boşanmak durumunda koca, karısını sözle veya yazı ile boşamak hakkına sahiptir. Onun 'boşsun' demesi yeterlidir. Ayrıca erkek karısını ilgilendirmeyen bir konu ile ilgili olarak evliliğin üzerine yemin edebilir ve yeminin bozulması bu evliliğin de sonu demek olur. Bütün bunlar, erkeğin bu gibi olaylarda ne kadar geniş ayrıcalıkları olduğunu açıkça belirtmeye yeterlidir. Ancak, Hz. Muhammed, boşanmayı hiçbir zaman benimsememiştir. Boşanma eski Türk geleneklerine de aykırı olduğundan erkeklerle bu konuda verilen sınırsız hakları Anadolu erkeği kötüye kullanmamıştır. Ne var ki Anadolu'da bile kadının boşanma durumunda savunma hakkı yoktur. Fakat erkeğe tanınan bu ayrıcalıklara karşın kadın boşanma halinde 'mıhr' denilen bir miktar para veya mülkü isteme hakkına sahiptir³⁴.

Bu şekilde sosyal hayatta ikinci plana itilen Osmanlı Türk kadını, bu zaman içerisinde gene de eğitim, sağlık ve bazı sosyal faaliyetlerde öncü rolü oynayabilmişlerdir.

Kadınlara verilen hakların tanınması ile ilgili önemli ilk adımlar 1916 yıllarında gerçekleştirilir. Evlilik, poligami ve boşanma şartları Meclis'te tartışılır. Bu çerçevede bazı Türk aydınlarının eserlerinde kadına gereken hakların temini için edebi metinler yazılır. Türk düşüncüsü Ziya Gökalp'in eserlerinde kadın hakları ve Türk feminizmi konusu işlenir. Aynı duygu ve düşünceler ile uygulamada da Halide Edip gibi yazar ve aydın bir Türk kadını ortaya çıkar.

Türk tarihini bilenler 1914-1923 yıllarının Türkler için ne derece çetin ve zor yıllar olduğunu kabul ederler. Çünkü bu tarihlerde Türklerin elinde bulunan toprak parçası ancak, Anadolu toprakları kalmıştır. Bu topraklar üzerinde bağımsız kalabilme mücadelesini Türkler, kadını ve erkeğiyle toplu bir Milli Mücadele sonucunda kazanabilmiş ve Cumhuriyet idaresi altında 1923 yılında egemenliğe sahip olmuştur. Türk kadını olma-sı gereken statüye ancak Atatürk'ün düşünce ve uygulamaları ile yükselmiştir.

Atatürk'ün kadına özgü düşünceleri evrensel niteliktedir.

Atatürk, 1923 yılında "şuna inanmak lazımdır ki dünya yüzünde gördüğünüz herşey kadının eseridir". demekte ve "toplumun başarısızlığının asıl sebebi kadınlara karşı olan bilgisizlikten ileri gelir, bir toplumun

³⁴ Emel Doğramacı, a.g.e., s. 33.

bir organı faaliyette iken diğer bir organı işlemez ise o toplum felç olur"³⁵ ana düşünceleri ile çağdaş bir bakışı yansıtmaktadır.

Türk kadınının, kadının aktif olduğu bir topluma geçişi işte bu dönemde yapılan reformlar ile olmuştur.

Bu reformların başında eğitim ve hukuk alanında yürürlüğe giren yasalar, kadın hak ve sorumluluğunun belirlenmesine öncülük etmiştir.

Atatürk 1924 yılında yürürlüğe koyduğu bir yasa ile (Tevhid-i Tedrisat) eğitimi merkezileştirmiş ve bu vesileyle Türk kızlarına ilkökul ile birlikte ortaokul, lise ve hatta yüksek öğrenim kapılarını açmıştır. Her vatandaşın, istediği öğretim biriminde eğitim yapma imkanı tanınmıştır. Yine bu yasa sayesinde cinsiyet farkı gözetilmeden eğitimde fırsat eşitliği getirilmiştir.

1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile de kadının sosyal hayatı çağa uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun ile kadına temel haklar verilmiştir. Tek eşlilik kabul edilmiştir. Boşanmanın yargı önünde olması hükmü getirilmiştir. Kadın erkekle eşit haklara kavuşmuştur. Mülk edinmede kadın da hak sahibi olmuştur. Kadına erkekle eşit işe eşit ücret alma hakkı kazandırılmıştır. Bunun yanı sıra şapka ve kıyafet inkılapları gerçekleştirilmiştir. Böylece medeni ülkeler düzeyine ulaşmayı amaçlayan Türk insanının medeni kıyafetli olması suretiyle bağnaz düşüncelerin esiri olmamasını sağlamıştır. Tekkeler, türbeler kapatılmıştır. Şerîye vekaleti kaldırılmıştır. Böylece din ve devlet görevleri birbirinden ayrılmıştır. Hukuksal alanda ayrıca şerîye mahkemeleri ve mecelle gibi dinsel içerikli yasalar kaldırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Atatürk reformlarını büyük bir basiret örneği ve titizlikle halkına kabul ettirmiş ve uygulamada da önderlik etmiştir.

Türk kadınının siyasal haklardan yararlanması da Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ile dünya ülkelerinin bir çoğundan önce olmuştur.

³⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s.

2.1.1 Hukuksal Yönden Türk Kadını

2.1.1.1 Yasalarda Kadın

Türk kadınının yasalardaki yeri, özellikle, Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşundan itibaren 1926 Türk Medeni Kanunu ile modern ve çağdaş düzeye ulaşmıştır.

Türk hukukunda genel özelliği itibariyle, kadını toplumsal ve cinsel kimliğiyle somut bir birey olarak görmekten kaçınma gibi bir durum sözkonusudur. Türk hukuku gözünde kadın; aileyi oluşturan bir unsurdur. Hukuki düzenlemelerde, kadının aile içindeki yeri ve konumu belirlenerek, kadına, belli işleri olan bir rol verilerek gerçekleştirilmiştir. Kadının cinselliği de, tıpkı kendi gibi aileye bağlı olarak hukukun konusu olmuştur³⁶.

Türklerin İslam dinini kabul ettikten sonra, bir önceki bölümde de sözü edildiği gibi hukuksal düzenlemelerde İslam hukukuna uygun geçişler olmuştur. İlk yıllarda, kadın açısından erkek ile eşitlik ilkeleri yerini korumuştur. Ancak İran ve Bizans toplumlarının etkisi, Arap toplumunun kız çocuklarına değer vermemesi, Müslümanlığı kabul eden Türk toplumunda da zamanla görülmeye başlamıştır. Bu dönemde Türk kadını, erkekten pasif olmaya itilmiştir. Osmanlı Devleti yönetiminin, zamanla kadına karşı bu katı tutumu benimsemeleri ve uygulamaları, Türk kadınına kafes arkasına mahkum etmiştir.

Osmanlı Döneminde kadın, eğitim hizmetlerinden yoksun kalmıştır. Ailede erkeğin hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını adeta güçsüz kılmıştır. Eğitim hizmeti, kadına ancak saray içinde, o da özel eğitim şeklinde verilmiştir. Türklere yabancı olan bu uygulama bu dönemde aileye girmiştir. Poligami, (çok kadınla evlilik) kadının aile içerisindeki yeri ve değerini hiçe saymıştır. Her ne kadar yürürlükteki şeriat yasaları poligamide bazı koşulları şart koşuyor olsa da, bu uygulama kadının toplumsal değerini köreltmıştır. Yine daha önce de ifade edildiği gibi, erkek bu dönemde dediği zaman tek taraflı olarak eşini boşayabilme hakkına sahip olmuştur. Evlilik çağındaki kız çocukları kendi rızaları dışında evlendirilebilmiştir. Kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla mirasta yarım pay alması hükmü getirilmiştir. Mahkemece ancak iki kadın şahidin ifadesi, bir erkek şahidin ifadesi değerindedir. Kadınlara ücretli çalışma hayatı, kapalı tutulmuştur.

³⁶ Saymen, 1992, s. 7.

Kırsal kesimde ise bu katı şeriat kuralları bir ölçüye kadar yaşama girmemekle birlikte kadın, evinin işini ve bunun yanında ancak tarlasının ekimini eşiyile birlikte yürütmüştür.

Tanzimatla birlikte kadın hareketlerinde de bir kıpırdanma görülmüştür. Bu kıpırdanma da, bazı aydınların yazılarında çizdikleri kadın tipleri ve kadın anlayışında kendini gösterir.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile Atatürk İnkılapları bir bir ortaya çıkmaya başlamıştır. 1920'lerde Atatürk her vesileyle Türk toplumunda kadının önemini vurgulamış ve kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi gerektiği üzerinde düşüncelerini açıklamıştır.

1923 yılında kadının erkeklerle birlikte sosyal hayata katılması yönünde şöyle demektedir: "Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadını ilmi, ahlaki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur." 1935 yılında ise: "Siyasi ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından olduğuna eminim" demektedir³⁷.

Bu yaklaşımlar ile Atatürk bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim hizmetleri merkezileştirilerek halen sürdürülmekte olan eğitim sisteminin temeli atılmıştır.

Yine aynı tarih ve 431 sayılı kanunla da hilafetin kaldırılması ile 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) ile laiklik ilkesi kabul edilmiştir.

17 Şubat 1926 yılında kabul edilen ve aynı yıl yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile de Türk kadınına, şeriat kurallarından arındırılarak medeni ölçülerde çeşitli haklar verilmiştir.

Türk kadınının siyasal etkinlikleri, seçme ve seçilme hakları da, bu yıllarda gündemde yer alarak üç aşamada tanınmıştır.

³⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s. 98.

Öncelikle 3 Nisan 1930 gün ve 1580 sayılı yasa ile Türk kadınına ilk kez belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Daha sonra 26 Ekim 1933 gün ve 2349 sayılı kanunla da kadınlar köy ihtiyar heyetlerine ve muhtarlığa seçme ve seçilme haklarını elde etmişlerdir.

Siyasal hakların son halkasını da 5 Aralık 1934 gün ve 2599 sayılı 10. maddesi; 22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına sahiptir, 11. maddesi de; 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, milletvekili seçilebilir, diyen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu teşkil eder.

Böylece Türk kadını, bir çok Avrupalı kadından çok önce milletvekili seçme ve seçilme hakkına ve eşit vatandaş olma niteliğine yasal olarak kavuşmuştur.

1935 yılında yapılan ilk genel seçimde de 18 kadın milletvekili TBMM'ye girmiştir. İlk kadın milletvekilleri şunlardır: Mebrure Gönenç (Afyon), Satı Çırpan (Ankara), Şükran Örsbaştug (Antalya), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Şekihe İnel (Bursa), Hatice Özgünar (Çankırı), Huriye Özü (Diyarbakır), Fatma Memuk (Edirne), Nahiye Ergücü (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benel N. Arıman (İzmir), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Behire Morova (Konya), Mehri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Gökay (Sivas), Semiha Hızal (Trabzon). Bu dönemden sonra Büyük Millet Meclisine bir daha bu kadar çok sayıda kadın milletvekili girememiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçilince, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kadın milletvekillerinin sayısı azalmıştır. 1983 genel seçimlerinde Meclise giren kadın milletvekili sayısı 12, 20 Ekim 1991 seçimlerinde ise 8'dir.

Kadınların bölgesel siyasete katılma boyutları, merkezi siyasete katılma boyutlarından pek farklı değildir. Yalnızca İstanbul bu genellemenin dışında kalmaktadır. 1969-1977 yılları arasında İstanbul Belediye Meclisinde üyelerin % 7.7-9.8'ini kadınlar oluşturmuştur. Bu oran o dönemde meclisteki kadın oranından daha fazladır³⁸.

Kadınların siyasal haklarını kullanmaları bakımından 1935-1991 dönemi incelendiğinde kadın temsilcilerin tek partili dönemde Meclis içindeki oranlarının daha yüksek olduğu, çok partili demokrasiye geçildiği dönemde ise kadın parlamenter sayısının en aza indiği görülmektedir.

³⁸ Froukje Santrig, *O Kadın Benim İste*, Samen Women Samen Leven Der. Yay., Rotterdam 1987, s. 68.

Atatürk'ün kadının siyasal hakları bakımından aldığı bütün tedbirlere, gerçekleştirdiği bütün uygulamalara rağmen, Türkiye'de hala büyük bir kadın kesimi bu hakların farkında değildir. Bu hakların farkında olan kadının kesimi de çeşitli nedenlerden (ülkenin sosyo-kültür yapısı askeri müdahaleler, anarşi ve terör v.b. gibi) dolayı siyasal etkinliklerden uzak durmaktadırlar.

Tablo 1 : Türkiye'de Seçim Yıllarına Göre Kadın Parlamenter Sayısı (1935-1991)

Seçim Yılları	Toplam Parlamenter Sayısı	Kadın Parlamenter Sayısı		Kadın Parlamenter Oranı (%)
		Milletvekili	Senatör	
1935	395	18	—	4,6
1939	400	15	—	3,8
1943	435	16	—	3,7
1946	455	9	—	2,0
1950	487	3	—	0,6
1954	535	4	—	0,7
1957	610	7	—	1,1
1961	450	3	2	0,8
1965	450	8	3	1,8
1969	450	5	3	1,3
1973	450	6	3	1,5
1977	450	4	3	1,1
1983	399	12	—	3,0
1987	450	6	—	1,3
1991	450	8	—	1,8

58 yıl önce seçme ve seçilme hakkına kavuşan Türk kadınının bugün 1991 seçimleri itibarıyla, parlamentoda % 1.8 oranda temsil edilmesi aşağıdaki nedenlerle açıklanabilir.

a — Günümüzde kadınların sosyal hayattaki geleneksel yeri ve rolü, onların siyasal yaşamda layık oldukları yeri almalarına fazla elverişli değildir.

b — Politik haklar konusunda yeterli bilince sahip olamayan kadınlar kendilerine tanınan siyasal haklara da yeterince sahip çıkamamakta, onları kullanamamaktadırlar.

c — Kadınların eğitimlerinin yetersiz oluşu, hem sahip oldukları haklar konusunda bilinçlenmelerini, hem de onların kullanmalarını engellemektedir³⁹.

Bu nedenlerin etkinliği daha önce de söz edildiği gibi 1991 seçimlerinde parlamentoya giren kadın milletvekillerinin sayısında da kendini göstermektedir.

Bilindiği gibi 1991 seçimlerinde parlamentoya sadece 8 kadın girebilmiş, daha önce yapılan Belediye seçimlerinde ise 3 kadın belediye başkanı seçilebilmiştir. Toplam 47.338 mahalle ve köy muhtarlığı seçimleri sonucu, 300 kadardır.

Aynı seçimde milletvekilliğine çeşitli partilerden aday olan kadınların öğrenim durumları incelendiğinde 1991'de seçime katılan toplam 244 kadın adayın % 32'sinin ilkökul, % 28'nin ortaokul ve lise, % 40'ında üniversite veya yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Bu durum kadının öğrenim düzeyinin yükselmesinin onun siyasal yaşama aktif katılımını kolaylaştırdığının bir göstergesidir.

Gene 1991 seçimlerine katılan kadınların meslek dağılımları incelendiğinde % 8'inin avukat, % 3'ünün doktor, % 6'sının eczacı, % 6'sının ekonomist, % 8'inin eğitimci, % 3'ünün mimar-mühendis, % 4'ünün gazeteci, % 29'unun ev hanımı, % 33'ünün de diğer mesleklere mensup olduğu görülmektedir⁴⁰.

Bir çok Batılı ülke kadınından önce siyasal hakları elde eden Türk kadının siyasal yaşama katılımı diğer bazı ülkelerle karşılaştırıldığında elde edilen tablo ilginçtir.

³⁹ Türkiye'de Kadın Eğitimi I. Uluslararası Konseyi, Ankara 1992, s. 72-73.

⁴⁰ A.g.e., s. 75.

Tablo 2 : Bazı ülkelerde Parlamenter Oranları 1990⁴¹

Ülkenin Adı	Parlamentodaki Kadın Üye % si
İsveç	38.1
Norveç	35.8
Danimarka	30.7
B. Almanya	15.4
İsveç	14.0
İspanya	13.4
İtalya	12.9
Avusturya	10.3
Belçika	8.5
Bulgaristan	8.5
İrlanda	7.8
Portekiz	7.6
Macaristan	7.0
İngiltere	6.3
Çekoslovakya	6.0
Fransa	5.7
Yunanistan	5.3
Romanya	3.5
Malta	2.9
Türkiye	1.8

Görüldüğü gibi Türkiye kadın parlamenter sayısı bakımından incelenen ülkelerin en sonunda yer almaktadır. Bununla birlikte kadın parlamenter sayısının sadece bir kaç ülkede 38'ler civarında olduğu, diğer ülkelerde 15'lerde veya daha aşağılarda olduğu görülmektedir.

Bütün bu veriler göstermektedir ki, Türkiye'de kadının siyasal yaşama büyük oranlarda aktif katılımını engelleyen diğer bazı sosyal sorunlarda vardır. Bunların başında şüphesiz geleneksel, ataerkil aile ilişkilerinin Türkiye'nin büyük bir kısmında hala varlığını etkin bir biçimde sürdürmekte olması gelmektedir. Özellikle kırsal kesimde, düşük öğrenim düzeyinde kadınlar üzerinde, kocalarının, babalarının hatta erkek kardeşlerinin politik baskıları devam etmekte, kadının politikaya katılımı teşvik edilmek bir yana, engellenmektedir.

⁴¹ A.g.e., s. 77.

Türkiye'de kadınlar sendika kadroları içinde de çok az sayıdadır, şu anda Türkiye'de 1 kadın sendika genel başkan yardımcısı, 5 kadın da sendika şube başkanıdır. Ayrıca kadın vakıf ve derneklerinin sayısı da ancak 30'a ulaşmıştır. Bu vakıf ve dernekler daha ziyade kendi ilgili alanları içinde faaliyet göstermektedirler⁴².

Bütün bunların yanı sıra bugün Türk kadınının medeni hukuk açısından görünümü nedir? Yasal hakları ne olmuştur? Türk Medeni Kanunu, özellikle, kadının insanca ve uygarca yaşamasına yönelik eşitlik kurallarına ne getirmiştir? 1926 Türk Medeni Kanunu erkeklerin çok kadınla evliliğini yasaklamaktadır. Böylece tek eşlilik hükmü sağlanmış, evlilikte yaş sınırı konulmuştur. Küçük yaştaki bireylerin ana ve babalarının rızası olmadıkça evlenemeyecekleri hükmü de yer almıştır (mad. 90).

Medeni Kanun, evlilik birliğinin sağlam temellere oturtulması amacıyla, evlenme kararının bildirim şekli, kararın bildirileceği merci, ilan süresi ve yeri gibi şekil ve şartları da getirmiştir (mad. 98-93).

Evliliğin, iki tanık ve görevlendirilen memurların önünde açık olarak yapılacağı hükmü 108. maddede yer almaktadır.

Bu yasal hükümlere rağmen, özellikle kırsal alanda halk diliyle "imam nikahı" dediğimiz İslam kurallarına göre, yani bir din görevlisinin önünde kişilerin evlendikleri de bilinen bir gerçektir. Medeni kanuna göre resmi nikah olmadan yapılan bu dini nikah, geçerli sayılmadığından bu evliliğin nüfus kütüklerine tescili sözkonusu değildir.

Medeni Kanun evlilikle ilgili engelleri de 92. maddesinde ifade etmektedir. Buna göre temelde; 1) yakın akraba arasında 2) eşlerin yakınları arasında 3) evlatlık ile evlat edilen ve bunlardan biriyle ötekinin koca ve karısı arasında evlenmeyi, yasaklamaktadır. Medeni Kanun'un 93. maddesi iki cins için de geçerli olmak üzere yeniden evlenmek isteyen kimse, eski evliliğin ölüm, boşanma ya da bozma ile ortadan kalkmış olduğunu kanıtlamak koşuluyla 112. madde ise karı, kocadan birinin evlenme töreni zamanında evli bulunmasını, evliliğin yok sayılması için yeterli bir neden saymıştır.

⁴² A.g.e., s. 71.

⁴³ Emel Doğramacı, *Türk Kadınının Dünü ve Bugünü*, İş Bankası Yayını, Ankara 1989, s. 132.

Boşanmada ise Türk Medeni Kanunu genelde erkekle kadın arasında tüm eşitliği kabul ederek boşanmada eşler arasında hiçbir ayırım gözetmemektedir.

Medeni Kanun'da beş özel boşanma sebebi vardır.

- a) Zina (mad. 129).
- b) Cana kast ve fena muameleler (mad. 130).
- c) Cürüm ve haysiyetsizlik (mad. 131).
- d) Terk (mad. 132).
- e) Akıl hastalığı (mad. 133). Bu özel sebepler kanunda açık bir şekilde yer alır ve kendi içerisinde koşullar içerir.

Boşanma işlemleri başlar başlamaz yargıç özellikle kadının barınma ve beslenmesine, parasal çıkarımın korunmasına ilişkin önlemler alır (mad. 137).

Boşanan kadın evlilikle kazandığı soyadı gibi bazı hakları olduğu gibi korumakla birlikte, evlenmeden önceki soyadını da yeniden alabilir (mad. 141). Boşanan eşler evliliğin sona ermesinden sonra aradan 300 gün geçmeden yeni bir evlilik yapamazlar (mad. 95). Boşanma ile eşlerden biri yoksulluğa düşerse, diğerinin gücü oranında nafaka ödemesi istenir.

Medeni Kanun eşler arasında eşitlik prensibini benimsemekle birlikte, erkeğe ailenin başkanı niteliğini vermiş, böylece erkeğe bazı öncelikler tanımıştır. Buna göre (mad. 152) koca birliğin reisidir, evin seçimi, karı ve çocukların uygun şekilde bakımı, kocaya aittir.

Evli kadının ikametgahı kocasının ikametgahıdır (mad. 21).

Medeni Kanun'un 262. maddesine göre velayet hakkı evlilik sırasında ana babaya aittir.

Türk Medeni Kanunu miras hükümlerinde erkek ve kadın arasında eşitlik temeline dayalı köklü değişiklik getirmiştir.*

Bütün bu Medeni Kanun hükümlerinde görüldüğü üzere Türk kadını erkeği ile yasal yönden eşitliğini muhafaza etmektedir. Aynı surette uluslararası platformlarda yer alan, kadınlara karşı girişimlerin karşısında olan uluslararası kuruluşların da, Türkiye bir üyesidir ve uluslararası

* Bu konudaki bilgiler, Atatürk ve Kadın Hakları Kitabının "Türk Kadınının Hukuki Durumu" bölümünden derlenmiştir.

sözleşmelere de katılmaktadır. Birleşmiş Milletler nezdinde oluşturulan gerek Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, gerekse İnsan Hakları Sözleşmelerine, Türkiye uymakta ve bu düzenlemelerde titiz davranmaktadır.

Bugün demokrasi ile yönetilen ülkelerde kadın-erkek eşitliğine toplumsal ve evrensel çerçevede bakış, artık, uygarlık meselesi olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan, genelde, Türk kadınının Türkiye'de eşit olmadığını, ezildiğini söylemek her ne kadar iddialı ise de, gerçek payı da büyüktür. Çünkü Türk kadını, çeşitli problemler nedeniyle (kültürel kimlik, ekonomik sorunlar, ataerkil aile yapısı, az gelişmişlik ve kadının ekonomik verimliliği gibi) kendisini güçsüz hissetmektedir. Oysa hukuk yönünden Türk kadını erkek ile eşit düzeydedir.

Aslında konu edilen bu tür yakınmaların özünde başka sebepler bulunmaktadır. 1991-92 yılı itibariyle her eğitim alanında olduğu gibi hukuk alanında eğitim yapan yedi hukuk fakültesindeki kızların oranı % 30.86'dır. Yani her on hukukçunun ancak üçü kadındır. Bu bağlamda en son ÖSYM istatistiklerine göre, diğer yükseköğrenim alanlarındaki kız öğrenci oranları incelendiğinde görüleceği gibi; 24 Tıp Fakültesindeki kız öğrenci oranı % 35.55, 7 Eczacılık Fakültesindeki kız öğrenci oranı % 44.85, 13 Ziraat Fakültesindeki kız öğrenci oranı % 38.35, 2 Siyasal Bilgiler Fakültesindeki kız öğrenci oranı % 24.34 ve 5 Basın Yayın Yüksekokulundaki kız öğrenci oranı % 54.06'dır. Türkiye'nin 29 üniversitesinin tüm bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin % 34.21'ini kız çocukları teşkil etmektedir. Bu oran orta öğrenimde 1985 yılı itibariyle ilkokulu tamamlayanların % 44.74'ünü, ortaokulu tamamlayanların % 34.15 ve liseyi tamamlayanların % 37.20'sini kız öğrenciler oluşturur. Daha önemlisi Cumhuriyetin ilk yıllarda % 90.19 oranında okuma yazma bilmeyen kadın yüzdesi 1985 yılı istatistiklerinde % 31.77'ye 1990'larda ise bu oranın % 15-20 arasında bir rakama düştüğü görülmektedir.

2.1.1.2 Uluslararası Platformda Kadın

Çağımızın insanı şu üç evrensel konuda uğraşı içerisinde kendini bulur: Bunlardan biri insan hakları, diğerleri de çevre sorunu-demokrasi ve barış meseleleridir. Çevre ve demokrasi meselelerinde fikir yürütmek bu kitabın sınırları dışarısında kalmaktadır.

İnsan denen biyolojik varlık bilindiği üzere, kadın ve erkek cinslerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda insan hakları düşüncesini, kadın hakları

ile iç içe ele almamız ve ona göre fikir üretmemiz gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kadın ve erkek olarak insanlık, sosyal ve siyasal tarihte çok değişik davranışlara maruz kalmıştır. Kimi zaman ezilmiş, kimi zaman insan olarak çağdaş düzeyde yaşamını sürdürebilmişlerdir. Bu aşamada kadın olmasına olan davranış biçimleri de farklı farklı biçimlerde olmuştur. Dünya nüfusunun ortalama yarısını oluşturan, hatta zaman zaman bu miktarın üzerine çıkabilen kadın nüfusu, sayısal gücüne rağmen sosyal statüsünde en çok değişimlere uğramış ve problemlerle karşılaşmış bir grubu da oluşturmuştur.

İnsanların sosyal hayatındaki yeri üzerinde evrensel bir yol arayışına da, bu nedenle gidilmektedir. Bir ülkenin ekonomik gücü ne olursa olsun, bu gelişmişlik, fert düzeyinde sunulmadığı takdirde, ülkede huzur ve gelişmişlikten söz edemezsiniz. Dolayısıyla, farklı cinslerin eşit haklara sahip olması ilkesi⁴⁴, bu itibarla ele alınmalıdır.

Dünyada belirgin ilk kadın hareketleri Avrupa'da görülmektedir ve bu hareketler aydınlanma çağında gündeme gelmiştir. Öncelikle Fransız İhtilali ile birlikte dile getirilen "kadın ve kadın yurttaş bildirisi" kadın özgürlüğünü savunan düşünceleri ve düşünceleri ortaya çıkarmıştır⁴⁵. Bu düşüncelerde, toplumsal olarak erkeklerin sahip olduğu hak ve yetkilerin kadınlara da verilmesi fikri yatmaktadır.

Zamanla değişik boyutlarda, Avrupa'da ve diğer kıta ülkelerinde geliştirilen ve mücadele edilen kadın hakları ve özgürlüğünün en geniş ve etkili olan dönemi İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemidir. Özellikle BM, oluşumunda ve sonrasında insan hakları üzerinde belirginleşen kişiye bakış açısı üzerinde toplumsal olarak olumlu düzenlemeler getirmiştir. Kitabın bütününde gözlemlenen, BM bünyesinde oluşturulan birimler ile dünya kadının sorunları üzerinde bir orta yol arayışına gidildiğidir.

Bu maksatla bugün 170'in üzerinde ülkenin toplandığı BM teşkilatı; gerçekleştirdiği sözleşme ve bildirgeler ile dünya kadınının, sadece toplumsal sorunlarını değil, diğer sorunlarını da içeren değişik çağdaş düşünceleri, yine teşkilatına bağlı ülkeler nezdinde, yaşama geçirilmesi için bağlayıcı kararlar almıştır.

BM'nin dünya kadını için ele aldığı belli başlı antlaşma ve sözleşmeler ile amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 1991.

⁴⁵ Ana Britannica, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1988, C: 12, s. 374.

İnsan hakları evrensel bildirgesi :

1945 yılında teşkilatlanan ve Birleşmiş Milletler antlaşması şeklinde ilan edilen bu antlaşmanın amacı, birinci maddenin üçüncü bendinde yer aldığı üzere; "ekonomik, toplumsal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde; ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı gözetilmeksizin herkes için insan haklarını ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip özendirmekte uluslararası işbirliği gerçekleştirmek" olan⁴⁶ bu antlaşma ile kadın hakları ve özgürlüklerinin yaşama geçirilmesinde öncü rolü oynamıştır. Bu antlaşma daha sonra bu ve diğer bazı düşünceleri de içerir şekilde tüm halk ve uluslar için ulaşılacak ortak ülkü oluşturmuş ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi şeklinde uluslararası boyutta kabul gören bir antlaşma olmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kadını da insan kategorisi içerisinde telakki eder ve maddelerinde de bunu sık sık dile getirir.

Bildirgenin 1. maddesinde; tüm insanların özgür ve haller bakımından eşit doğduğu ibaresi yer alır. Yine ikinci madde de cinsiyet ayrımının gözetilmemesi hususu vardır. Üçüncü madde, aşama özgürlüğünden, dördüncü madde ise, kimsenin kul ve köle olarak tutulamayacağı bildirilmektedir.

Yine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 16. maddesine göre⁴⁷:

a) Evlenme çağındaki erkeklerle kadınların, ırk, uyrukluk ya da din bakımından sınırlamalar yapılmaksızın evlenmeye ve bir aile kurmaya hakkı vardır. Evlenirken, evlilik sırasında ve evliliğin bozulmasına ilişkin hakları eşittir.

b) Evlenme akdi ancak istekli eşlerin özgür ve tam oluruyla yapılır.

c) Aile, toplumun doğal ve temel birimidir, toplum ve devlet tarafından korunur.

Kadının da; çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı olduğu, eşit iş için eşit ücret hakkının olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 23. maddesinde yer alır⁴⁸.

⁴⁶ Muzaffer Sencer, *İnsan Hakları, Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TODAI Enstitüsü, No: 214, Ankara 1986, s. 8.

⁴⁷ Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 63.

⁴⁸ Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 64.

Evrensel bildirmede, kadın hakları bağlamından, eğitimde fırsat eşitliği, sağlık ve yasal düzenlemelerde de erkek ile eşit değerde bulunması yönünde hükümler yer alır.

Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar uluslararası sözleşme:

Bu sözleşme de öncelikle BM evrensel bildirgesi çerçevesinde kadın ve erkek olarak herkesin cinsiyetinden dolayı kaynaklanacak herhangi bir ayrımcılığı reddeden, ekonomik bazda eşit ise eşit ücret ilkesini getiren, sosyal hallerden erkek ve kadın ayrımcılığının önünü alan, kadının sosyal güvencelere kavuşturulması yönünde kararlar yer alır.

Kişisel ve siyasal haklar uluslararası sözleşme:

Bu uluslararası sözleşme de BM'nin çerçevesinde ele alınmıştır. Özde amacı; "BM antlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin niteliğinden gelen onurunu ve eşit ve ayrılmaz hakların tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu"⁴⁹ düşüncesinden hareketle bu antlaşmanın dünya kadınının da siyasal veya kişisel bazda temel hak ve özgürlüklerinin bulunduğunu ve ülke yöneticilerinin buna sahip olmalarını beyan etmektedir. Kişisel ve siyasal haklar uluslararası sözleşmenin 3. maddesi, erkeklerle kadınlara tüm kişisel ve siyasal hallerde, eşit yararlanma hakkı tanımaya üstlenmektedir. Yine 3. bölüm 6. madde de her insanın, kadını ve erkeğiyle yaşama hakkı savunulmaktadır. Yargı önünde eşit olduğunu ifade eden 14. madde ile kadına yönelik ele alınan 23. maddede aynen şöyle ifade yer alır⁵⁰:

a) Aile, toplumun doğal ve temel birimidir. Ailenin toplum ve devlet tarafından korunma hakkı vardır.

b) Evlenme çağındaki erkeklerle kadınların evlenme ve aile kurma hakları vardır.

c) Eşlerin özgür ve tam oluru olmadan hiçbir evlilik bağı kurulamaz.

d) Sözleşmeye taraf devletler eşlerin evlenirken, evlilik sırasında ve evliliğin bozulmasında hak ve sorumluluklarının eşitliğini güvenceye bağlayacak uygun önlemler alır.

Anılan sözleşmede ayrıca, herkesin yasa önünde eşitliği belirtilir ve ayrımcılık reddedilir.

⁴⁹ Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 79.

⁵⁰ Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 88.

Avrupa toplumsal antlaşması:

Avrupa Konseyi üyeleri arasında, insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesiyle ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırmak üzere yapılmıştır.

Kadın hakları ve temel toplumsal meselelerin de ifade bulduğu bu antlaşmanın 4. maddesinin 3. bendi, "erkeklerle kadınların eşit işe eşit ücret hakkını" öngörmüştür.

Aynı antlaşmanın 8. maddesi de "çalışan kadınların korunma hakkı" başlıklı hükmü aynen şöyledir⁵¹:

Çalışan kadınların korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere sözleşmeciler taraflar;

a) Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin ya da yeterli toplumsal güvenlik yardımı ya da kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla en az 12 haftalık izin sağlaması,

b) Çalıştırılan bir kadına doğum izni sırasında işten çıkarma bildiriminde bulunmasını ya da doğum nedeniyle izinli olduğu sırada süresi sona erecek bir bildirimde bulunmasını yasa dışı saymayı,

c) Emzirme döneminde analara bu amaçla yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı,

d) I. Endüstride çalışan kadınların gece işlerinde çalışmalarını düzenlemeyi.

II. Kadın çalışanların yeraltı madenlerinde ve gereğinde tehlikeli, sağlığa aykırı ya da ağır niteliği nedeniyle uygun düşmeyen tüm öteki işlerde çalışmalarını yasaklamayı üstlenir.

Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılması sözleşmesi:

Birleşmiş Milletlerin ana ilkelerinden olan erkek ve kadın eşitliği üzerine 1967 yılında kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılması sözleşmesi oluşturulmuştur. Bu sözleşmede amaç; insan olarak onur ve değerleri bakımından olduğu kadar, hak, fırsat ve sorumlulukları bakımından da iki cins arasındaki eşitliğin tanınmasıdır. Bu vesileyle genel hatlarıyla bildirge şu kararları içermektedir⁵²:

⁵¹ Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 51.

⁵² Muzaffer Sencer, a.g.e., s. 128-139.

a) Birinci maddede; erkeklerle kadınların eşitlik temeli üzerinde ve medeni durumlarına bakılmaksızın siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel kişisel ya da bir başka alanda kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, bu hak ve özgürlükleri kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını önleyen durumların kaldırılmasını,

b) I. Henüz yer almıyorsa, erkeklerle kadınların eşitliği ilkesine, anayasalarında veya diğer yasalarında yer vermeyi ve yasalar ve öteki uygun yollarla bu ilkenin uygulamada gerçekleşmesini sağlamayı,

II. Kadınlara karşı hertürlü ayrımcılığı yasaklayan, gereğinde yaptırımlar da dahil, yasal ve diğer önlemleri benimsemeyi,

III. Erkeklerle eşitlik temeli üzerinde kadın haklarının yasal olarak korunmasını ve yetkili ulusal mahkemeler ve öteki kamu kuruluşları eliyle kadınların herhangi bir ayrımcılık davranışına karşı etkin korunmasını sağlamayı,

IV. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcılık davranış ya da uygulamasına kalkışmaktan kaçınmayı ve resmi makam ve kuruluşları bu yükümlülüğe göre davranmasını sağlamayı,

V. Herhangi bir kişi, örgüt ya da girişim tarafından kadınlara karşı ayırım gözetilmesine son vermek üzere tüm uygun önlemleri almayı,

VI. Kadınlara karşı ayırım gözetilen yürürlükteki yasa, düzenleme, töre, ya da uygulamaları değiştirmek ya da kaldırmak üzere yasama dahil tüm uygun önlemleri almayı,

VII. Kadınlara karşı ayırım gözetilen tüm ulusal ceza hükümlerini kaldırmayı,

c) Taraf devletler, erkeklerle eşitlik temeli üzerinde insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanıp, bunlardan yararlanmalarını güvenceye almak amacıyla, kadınların, gelişme ve ilerlemelerini sağlamak üzere her alanda, özellikle, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda, yasama dahil, tüm uygun önlemleri almak,

d) Beşinci maddenin a. bendinde; iki cinsten birinin, ya da ötekini üstünlüğü ya da geriliği düşüncesine, erkeklerle kadınların kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıları ve töresel ya da öteki tüm uygulamaları kaldırma-yı başarmak üzere, erkeklerle kadınlara ilişkin toplumsal ve kültürel kalıpları değiştirmek,

e) Altıncı maddede de, her türlü ticaretini ve kadın fahişeliğinin sömürülmesinin sona erdirilmesi için yasama dahil her türlü uygun önlemleri alır.

f) Yedinci madde ise, taraf devletler, ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı kaldırmak üzere tüm uygun önlemleri alır ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit koşullarda;

I. Tüm seçimlerde ve halkoylamalarında oy verme ve halk tarafından seçilen tüm organ ve kuruluşlara seçilebilme hakkı,

II. Yönetim politikasının saptanması ve uygulanmasına katılma, kamu görevi ve yönetimin her düzeyinde tüm kamu görevlerini üstlenme hakkı,

III. Ülkenin kamusal ve siyasal yaşamıyla ilgili hükümet dışı örgüt ve derneklere katılma hakkı,

g) Onuncu maddede ise, taraf devletler, eğitim alanında kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlamak ve kadınlara karşı ayrımcılığı kaldırmak üzere kadınlara erkeklerle eşitlik temeli üzerinde özellikle;

I. Kentsel alanlarda olduğu gibi, kırsal alanlarda da iş ve meslek yönlendirmesi, her türlü eğitim kuruluşlarında öğrenim görme ve diploma alma bakımından eşit koşullar sağlamak ve bu eşitliği okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik öğrenim ve mesleki yetişmenin her türünde gerçekleştirmek,

II. Aynı programları izleyip aynı sınavlardan geçmelerini ve aynı düzeydeki öğretim personelinin eğitim görüp aynı nitelikteki okullardan ve donanımdan yararlanmalarını sağlamak,

III. Karma eğitim ve benzeri eğitim tiplerinin özendirilmesi, ders kitaplarının ve okul programlarının düzeltilmesi ve öğretim yöntemlerinin uyarlanması erkeklerle kadınların kalıplaşmış rol kavramlarının eğitimin her düzeyi ve her türünde kaldırılmasını sağlamak,

IV. Burslardan ve öteki öğretim olanaklarından yararlanmak bakımından eşit fırsatlar tanımak.

V. Yetişkinler için ve işlevsel nitelikteki okuma-yazma programlarıyla özellikle, erkeklerle kadınlar arasındaki eğitim açığını kapatmayı amaçlayan programlar dahil, sürekli eğitim programlarına katılma bakımından eşit fırsatlar sağlamak,

VI. Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarını düşürmek ve okuldan erken ayrılan kızlar ve kadınlar için programlar düzenlemek,

VII. Spor ve Beden Eğitimi'ne etkin olarak katılmaları için eşit fırsatlar sağlamak,

VIII. Ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardımcı olmak üzere aile planlaması bilgi ve danışmanlığı dahil, özel eğitsel bilgiler almalarını sağlamak, için tüm uygun önlemleri alır.

h) Onbirinci madde,

I. Taraf Devletler, çalışma alanında kadınlara karşı ayrımcılığı kaldırmak üzere kadınlara erkeklerle eşitlik temeli üzerinde özellikle;

1. Tüm insanların ayrılmaz bir hakkı olan çalışma hakkı,

2. Çalışma konularında eşit seçme ölçütlerinin uygulanması dahil, eşit çalışma fırsatı hakkı,

3. Meslek ve işini özgürce seçme hakkı, yükselme, işgüvenliği ve tüm hizmet koşul ve olanaklarından yararlanma hakkı ve çıraklık, ileri meslek eğitimi ve yineleyici eğitim dahil, meslek eğitimi alma ve yeniden eğitilme hakkı,

4. Toplumsal yardımlar dahil, eşit ücret hakkı ve eşdeğerde bir iş bakımından olduğu gibi, işin niteliğinin değerlendirilmesi bakımından da eşit davranılma hakkı,

5. Özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık ve çalışma engelleri durumunda toplumsal güvenlik hakkı ve aynı zamanda ücretli izin hakkı,

6. Doğurganlığın korunması dahil, sağlık, koruma ve güvenli çalışma koşulları hakkı sağlamak üzere tüm uygun önlemleri alır.

II. Evlilik ve analık gerekçeleriyle kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek ve kadınların etkin çalışma haklarını sağlamak için;

1. Gebelik ya da analık izin gerekçeleriyle işten çıkarmayı ya da işten çıkarma bakımından medeni statüye göre ayırım gözetmeyi, yaptırımlara bağlamak koşuluyla yasaklamak,

2. Önceki işini, kıdemini ve toplumsal haklarını yitirmeksizin ücretli ya da benzeri toplumsal yardımlarla doğum izni vermek,

3. Ana babaya aile yükümlülüklerini, iş sorumlulukları ve toplumsal yaşama katılmayla bağdaştırabilme olanağı vermek üzere, özellikle, çocuk bakım kolaylıklarının kurulması ve geliştirilmesini güdüleyerek, gerekli destekleyici toplumsal hizmetlerin verilmesini özendirmek,

4. Gebelik sırasında, zararlı olduğu bildirilen iş türlerinden kadınlara özel korunma sağlamak üzere uygun önlemleri alır.

III. Bu maddelerin kapsadığı konulara ilişkin koruyucu yasalar, bilimsel ve teknolojik bilgilerin ışığında dönemsel olarak gözden geçirilir ve gerekliyse değiştirilir, kaldırılır ya da genişletilir.

i) Madde 14'de;

I. Taraf devletler, kırsal kesimindeki kadınların karşılaştığı özel sorunları; kapalı ekonomide gördüğü iş dahil, kırsal kadının, ailenin ekonomik yaşamında oynadığı önemli rolü gözönünde bulundurur ve bu sözleşme hükümlerinin kırsal alanlardaki kadınlara uygulanmasını sağlamak için tüm uygun önlemleri alır.

II. Taraf devletler, kırsal alanlarda kadınlara karşı ayrımcılığı kaldırmak üzere, kadınların erkeklerle eşitlik temeli üzerinde kırsal kalkınmaya katılmaları ve bundan yararlanmaları için, özellikle;

1. Her düzeydeki kalkınma planlarının geliştirilmesine ve uygulanmasına katılmak,

2. Aile planlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler dahil, yeterli sağlık bakım kolaylıklarından yararlanma,

3. Toplumsal güvenlik programlarından doğrudan yararlanma,

4. Teknik becerilerini artırmaları için işlevsel okur-yazarlığa ilişkin ve öteki hizmetlerin yanısıra, tüm topluluk ve halk hizmetlerinden yararlanma dahil, resmi ya da resmi olmayan her türlü yetişme ve eğitim olanakları elde etme,

5. Başkası ya da kendi adına çalışma yoluyla ekonomik fırsatlardan eşit yararlanmaları için özyardım gurupları ya da kooperatifler örgütleme,

6. Tüm topluluk etkinliklerine katılma,

7. Tarımsal kredi ve borçlardan, pazarlama kolaylıklarından, uygun teknolojiden yararlanma ve toprak-iskan programları gibi, toprak ve tarım reformlarında eşit davranılma.

8. Özellikle konut, sağlık, elektrik, su, ulaştırma ve haberleşme bakımından yeterli yaşam koşullarından yararlanma haklarını sağlamak için her uygun önemi alır.

j) Onbeşinci madde,

I. Taraf devletler, kadınlara yasa önünde erkeklerle eşitlik tanır.

II. Taraf devletler, medeni konularda kadınlara erkeklerle eşit bir hukuksal yeterlik ve bu yeterliliği kullanmak üzere eşit fırsatlar tanır. Özellikle, kadınlara, bağit yapmak ve mülkünü yönetmek bakımından eşit haklar verir ve mahkeme ve yargı yerlerindeki işlemlerin tüm aşamalarında eşit davranır.

III. Taraf devletler, kadınların hukuksal yeterliğini kısıtlamaya yönelik bir hüküm doğuracak her türlü bağit ya da başka özel belgeleri toptan geçersiz sayar.

IV. Taraf devletler, erkeklerle kadınlara yer değiştirme ve oturacağı yeri ve konutunu seçme bakımından eşit haklar tanır.

k) Onaltıncı madde:

I. Taraf devletler, evlilik ve aile ilişkileri bakımından her konuda kadınlara karşı ayrımcılığı kaldırmak üzere, kadınlara erkeklerle eşitlik temeli üzerinde özellikle;

1. Evlenme hakkı,

2. Özgürce bir eş seçme ve ancak kendi özgür ve tam oluruyla evlenme hakkı,

3. Evlilik ve evliliğin bozulması sırasında eşit hak ve sorumluluklar,

4. Medeni durumlarına bakılmaksızın çocuklarına ilişkin konularda, eşlerden biri olarak ve her durumda çocukların çıkarları önde gelmek üzere aynı hak ve sorumluluklar,

5. Çocukların sayısı ve zamanlama konusunda özgürce ve sorumlu olarak karar verme hakkı ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve öteki olanaklardan yararlanma bakımından eşit haklar,

6. Her durumda çocukların çıkarları önde gelmek üzere onların vesayeti, velayeti, vasiye bırakılması ve evlat edinilmesi ve benzeri kurumlar bakımından, bu kavramların ulusal bir yasama konusu olduğu durumlarda aynı hak ve sorumluluklar,

şı koyuşu yapanlardan hemen ne hak selahiyetle yaptıklarını sormak gerekir. Milletimizin ve memleketimizin darülfan'ları bir olmalıdır. Bütün memleket evlatları kadın erkek aynı şekilde oradan çıkmalıdır"⁵⁴.

Bu fikirden hareketle eğitim sisteminin tek elde birleştirilmesi ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin Türk evlatlarının tümüne açık olması milli eğitim alanındaki ilk ve en etkili reformdur.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde kızlar ancak temel eğitim görebilmişlerdir. Bu dönemde ilk devlet okulları 1847 yılında kurulmuş ve 1869 yılına kadar da kız çocuklarının eğitimi ülkede genellenememiştir. 1867 yılında kabul edilen. "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile okuma-yazma çağındaki tüm çocuklara kız, erkek ayrımı yapılmaksızın ilköğretim mecburiyeti konmuştur. Tanzimattan sonra da bazı orta dereceli okullara kızların devamına izin çıkmış ve bu amaçla özel kız okulları kurulmuştur. İlk kez 1908 yılında İstanbul'da bir ortaokul, kız çocukları için öğretime başlamıştır.

Aşamalı olarak geliştirilen merkezileştirme halen bazı özel istisnalar ile devam etmekte ve mesleki zorunluluklar dışında kız erkek ayrıcalığı gözetilmemektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi, Müjgan Cunbur'un "Atatürk Dönemi'nde Kadın Eğitimi" konulu çalışmasından edinilebilir.

1926 Medeni Kanunu ile "Harp Okulları" dışındaki diğer tüm okulların kapıları kız öğrencilere de açılmış ve böylece Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye, Kadın Hakları konusunda birçok batı ülkesini geride bırakmıştır.

1927 yılında Türkiye'nin bütün ortaokullarında karma eğitim başlatılmıştır. Bu suretle, Anadolu yaşamı, yani kadınlı erkekli toplum düzeni sun'i ayrıntıları geçde olsa yenerek, örgün eğitimin içinde de kendini gösterebilmiştir.

Harf İnkılabı ile, 1928 yılından itibaren tüm eğitim kurumlarında latin harfleri ile eğitime geçilmiştir. Arapça okur-yazar oranının % 6'yı⁵⁵ bulunduğu bir ortamda Atatürk'ün önderliğinde ve ısrarı ile gerçekleştirilen bu devrim, çağdaş uygarlıkla Türkiye arasındaki açıklığın daha çabuk kapatılabilmesi için en önemli araçlardan biri olmuştur.

⁵⁴ A.g.e., s. 10.

⁵⁵ İlhan Başgöz-Howard Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Yayınları, Ankara 1986, s. 117.

Nitekim, 1930-40 yılları arasında büyük çabalar sarf edilerek oluşturulmaya çalışılan örgün eğitimde yeni model bulma ve örgün eğitimi modernleştirme gayretleri sonunda, örneğin teknik okulların sayısında kız öğrencilerin lehine bir durum oluşturulmuş ve 1927-1928 öğretim yılında 9 erkek 2 kız teknik öğretim okulu varken, 1938-1939 öğretim yılında 11 erkek ve 13 kız teknik öğretim okulu eğitime açık bulundurulmuştur⁵⁶.

Atatürk bir eğitimci olmamasına karşın sosyal değişimde eğitimin oynayacağı rolün bilincinde olduğu için bu alana ayrı bir önem vermiş ve daima iyi bir kadro ile eğitim işlerinin yürütülmesi için çaba sarfetmiştir.

Atatürk, ulusal eğitim programından daha 1921'lerde söz etmekteydi ve Ankara'daki Eğitim Kongresinde şöyle diyordu: "... ancak, geniş ve yeterli olanak ve araçlara sahip olana kadar geçecek savaş yıllarında dahi dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı vücuda getirmeye gayret etmeliyiz... Bir ulusal eğitim programından bahsederken eski devrin hurafelerinden ve fitri niteliklerimizle hiçbir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelen bütün etkilerden uzak, ulusal ve tarihi seçiyemize uygun bir kültür kastediyorum."⁵⁷

1937 yılında yaptığı eğitimle ilgili son konuşmalarından birinde de: "... büyük davamız en uygar gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu büyük Türk Milletinin devamlı idealidir. Bunda başarı ancak süreli bir planla ve rasyonel tarzda çalışmakla elde edilebilir. Bu sebeple okuma-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları yaratmak esastır"⁵⁸ demektedir. Bu yaklaşım sayesinde ki, Cumhuriyetin ilk yirmi yılı içinde yapılan atılımlarla Türkiye'nin eğitim sistemi bugünlere gelebilmiş bulunmaktadır.

Bu köklü devrimlerle örgün eğitimde kızlara tanınan haklar sürekli gelişmiş, fakat eğitim düzeyleri açısından erkeklere oranla sayıları daima azınlıkta kalmıştır. Bunu eğitim istatistikleriyle daha net görmek mümkündür.

⁵⁶ Reşat Özalp, *Rakamlarla Türkiye'de Teknik ve Mesleki Öğretim*, Ankara 1956, s. 41.

⁵⁷ Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946, s. 4.

⁵⁸ A.g.e., s. 40.

Tablo 3 : Sayım Yıllarına Göre Nüfusun Okuryazarlık ve Cinsiyete Göre Oranı (%) (6 ve Yukarı Yaştaki Nüfus)

SAYIM YILI	1935 — 1985 Okuryazarlık durumunun toplam içindeki oranı					
	Okuma Yazma Bilmeyen			Okuma Yazma Bilen		
	T	E	K	T	E	K
1935	80.75	70.65	90.19	19.25	29.35	9.81
1940(1)	75.45	63.80	87.08	24.55	36.20	12.92
1945(2)	69.78	56.33	83.16	30.22	43.67	16.84
1950(3)	67.18	54.26	80.15	32.37	45.34	19.35
1955	58.83	43.94	74.14	40.87	55.79	25.52
1960	60.44	46.33	75.11	39.49	53.59	24.83
1965	51.20	35.86	67.11	48.72	64.04	32.83
1970	43.79	29.69	58.20	56.21	70.31	41.80
1975	36.22	23.74	49.95	63.62	76.02	50.47
1980	32.51	20.01	45.32	67.45	79.94	54.65
1985	22.51	13.45	31.77	77.29	86.35	68.02

(Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı: 1985).

(1) 1940 yılı verileri 1935 ve 1945 yılı verilerinden tahmin edilmiştir.

(2) 7 ve daha yukarı yaştaki nüfus

(3) 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus

T : Toplam E: Erkek K: Kadın

1935 yılından 1985 yılına kadarki son elli yıllık dönemde kadın nüfusun okur-yazarlık ve bitirilen son öğrenim kurumuna göre dağılımları incelendiğinde, görülebileceği gibi kadınların okur-yazarlık oranı, her sütunda erkeklerin okur-yazarlık oranından düşüktür.

Tablo 3'de 1940 yılı verileri, 1935 ve 1945 yılı verilerinden tahmin edilmiştir. 1945 yılı nüfusuna 7 ve daha yukarı yaşlar, 1950 yılı nüfusuna da 5 ve daha yukarı yaşlar dahildir. Diğer yıllar için 6 ve yukarı yaşlarda nüfus alınmıştır.

1935 yılında erkeklerin % 70.6'sının kadınların % 90.2'sinin okuma-yazma bilmediği tablodan görülmektedir. Oranların bu kadar yüksek oluğu Yeni Türk Alfabesinin öğreniminin, henüz yeterince yaygınlaşmaması sonucu olduğu açıktır.

Tablodan okuma-yazma bilmeyen kadın oranları 1985'e kadar incele-nince oranlarda bir düşüş olduğu görülmektedir. 1985 yılında okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı 1935 yılının 1/3'ü kadardır. Okuma-yazma bilmeyen kadın sayısının son elli yılda gösterdiği azalmaya rağmen aynı kategorideki erkeklerin oranlarındaki düşüşten çok daha fazla ve daha hızlı olmuştur. Her sayım yılında okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı erkek sayısından belirgin derecede fazla olmuştur. Örneğin 1960 yılında okuma-yazma bilmeyen kadın oranı erkek oranından 1.6 kat, 1965 yılında 1.87 kat, 1970 yılında 1.96 kat, 1975-1985 yıllarında ise 2 kattan fazladır. Görülmektedir ki, okuma-yazma bilmeyen kadınların oranlarındaki azalma, erkeklerden çok yavaş olduğu için kadın erkek oranları arasındaki farklılık beklenenlerin aksine son elli yılda artmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir başka husus, 1960 verilerine göre okuma-yazma bilmeyen kadın ve erkek oranlarında bir önceki yıla göre artış olmasıdır. Okuma-yazma bilen kadın ve erkek nüfusun toplam nüfusa oranları hesaplandığında okuma-yazma bilmeyen nüfusun cinsiyet dağılımına çok benzer bir tablo elde edilmektedir.

1935 yılında okuma-yazma bilenlerin oranı her iki cins için de düşüktür. Fakat kadınların oranı erkeklerin oranından birkaç misli daha azdır. Örneğin 1950 yılında okuma-yazma bilen kadın oranı toplam nüfus okuma-yazma bilen erkeklerin oranının yarısı kadardır. Cinsiyete göre farklılığın ilerleyen yıllarla birlikte düşmesi beklenmektedir. Oysa tabloyu inceleyince 1980 yılında okuma-yazma bilen kadın ve erkek oranları arasındaki farklılığın 1980 ve 1985'de hala erkeklerin lehine olduğu görülmektedir.

Okur-yazar nüfusun her iki cins için toplam içindeki oranları karşılaştırıldığında; kadın oranlarının, erkek oranlarından farklılığı açıkça görülmektedir.

1935-1985 yılları arasında 1940'larda II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik kriz, Türkiye'de erkeklerin çoğunun silah altında tutulması her alanda olduğu gibi kadının eğitiminde de olumsuz sonuçlar yaratmıştır. 1950'lerde çok partili döneme geçiş, kırdan kente göçün hızlanması, şehirleşme, mevcut siyasi politikalar, kadının konumunu büyük ölçüde etkilemiştir.

Yine tablodan görüldüğü gibi, 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus içinde 1935 yılında okuma yazma bilenlerin oranı kadınlarda % 9.81 ve erkeklerde % 29.35 iken, oranlar ilerleyen yıllarda her iki cins için de artış göstermiş, yalnız bu artış 1985 yılı verileri incelendiğinde görüleceği gibi kadınlarda halen istenen düzeye ulaşamamıştır. 1985 yılı verilerine göre kadınların halen % 31.77'si okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazma bilenler arasında bir okuldan mezun olanların oranı da düşüktür. Okuma yazma bilenlerin bir kısmı okuma-yazma kursları sonucu okuma yazma öğrenenlerdir. Tablodan da görüldüğü gibi kadın okuryazar oranları yükselmekle birlikte cinsler arası farklılık 1935'ten günümüze fazla değişmemiştir. Buna göre, okur-yazarlık sorunu günümüzde halen bir kadın sorunu olma niteliği taşımaktadır. Özellikle kırsal kesimde aileler, kız çocukları yerine erkek çocuklarını okutmaları ve bir meslek sahibi olmaları konusunda daha çok teşvik etmektedirler.

Tablo 4 : Sayım Yılları Açısından Okur Yazar Nüfusun Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Cinsiyete Göre Oranı (%) (6 ve daha yukarı yaştaki nüfus) (1970-1985)

Sayım Yılı	Okur Yazar Nüfusun Toplam İçindeki Oranı									
	Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan		İlkokul mezunu		Ortakokul ve dengi		Lise ve dengi		Yüksekokul ve Fakülte	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1970	34.80	39.68	51.41	49.53	7.02	5.24	4.90	4.20	1.87	1.35
1975	27.33	30.69	56.29	57.55	8.21	6.10	6.14	4.84	2.03	0.82
1980	23.04	26.81	55.27	57.50	9.52	6.83	8.03	6.74	4.14	2.12
1985	21.84	26.53	55.12	57.94	9.80	6.60	9.46	7.27	3.78	1.66

(Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı: 1985).

E: Erkek K: Kadın

Tablo 4'de; okur-yazar nüfusun bitirilen son öğrenim kurumuna göre dağılımı incelenince; 1970-75-80 ve 85 yıllarında hiçbir öğrenim kurumunu bitirmeyen 11 ve yukarı yaşlarda kadınların oranında bir azalma görülmektedir. Aynı dönemde ilkokul mezunu olan kadınların oranı diğer kategorilerin aksine erkeklerin oranından yaklaşık % 2 kadar yüksektir. 1970'den 1985'e ilkokul mezunu kadın oranında bir yükselme görülmektedir. Bu arada son iki dönemdir eğitim sisteminde ilkokul ile ortaokul birleştirilmesi yapılarak ilköğretimin 8 yıllık bir sürede yapılması uygulaması başlamıştır. Bu uygulama okur-yazar oranının artmasında olumlu bir etken olacaktır.

1970'den 1985'e ortaokuldan mezun olan kadınların oranı hep % 7'nin altında kalmıştır.

Lise ve dengi okul mezunlarının 1970-85 dönemi için cinsiyet dağılımları, bu yılların hepsinde, lise ve dengi okuldan mezun kadınların oranının, erkeklerin oranından düşük olduğunu göstermektedir. Toplam kadın nüfus içinde lise ve dengi okuldan mezun olanların sayısı fazla değildir. Artan nüfusa rağmen bu öğrenim kurumunu bitiren kadın oranında küçük bir artış vardır.

Yüksekokul ve fakülte mezunu kadınların oranı tablodan da görüleceği gibi 1975 yılında düşme göstermiş, daha sonraki yıllarda tekrar yükselmeye başlamıştır. 1985 yılı verilerine göre toplam kadın nüfusun sadece % 1.7'sini yüksekokul ve fakülte mezunu kadınlar oluşturmaktadır. Aynı yıl için erkeklerin oranı % 4'e yakındır. Yüksekokul ve fakülte mezunu kadın oranlarındaki artış daha önceki kategorilerdeki kadar olmamıştır. Son 15 yıllık dönemde bu oran sadece % 0.31'lik artış göstermiştir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, 1970 yılında kadın nüfusun % 60'ı ilkokul dahil bir öğretim kurumunu bitirirken, 1985'de kadın nüfusun % 73.5'i bir öğretim kurumundan mezun olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yükseköğretim Kurumlarına kayıt olan kız öğrenci sayılarında, Cumhuriyet'ten günümüze devam eden bir artış söz konusudur. İş olanaklarının artırılması ve kızların okutulmasının gerekliliği inancının yaygınlaşması ile, bu sayının gelecekteki yıllarda daha da artacağına şüphe yoktur.

Üniversitelerde kız öğrencilerin her alana eşit olarak dağıldığı söylenebilir. Yükseköğretim Kurumlarında kız öğrencilerin sayıca en yoğun olduğu ilk üç bölüm; Dil ve Edebiyat, Sanat ile Matematik ve Fen Bilimleri

rı'dır. Bu dallarda kız ve erkek öğrenci oranları arasında büyük fark yoktur. Buna karşılık Sağlık Bilimlerindeki kız öğrenci oranı, erkek öğrenci oranının yarısından biraz fazladır. Ayrıca, teknik bilimlerde de öğrenim gören öğrencilerin % 80.3'ünün erkek olmasına karşılık geriye kalan % 19.7'si kızdır. Bugün Türk üniversitelerinde öğretim sunan Türk kadını oranı oldukça yüksektir. Yüksek Öğretim Kurumları'ndaki kadın öğretim üye ve yardımcıların oranı % 35.40'lardadır. Yönetim kademesinin de % 20'sini kadınlar oluşturmaktadır. Rektör yardımcılığı, Dekanlık, Dekan yardımcılığı, Bölüm ve Dal Başkanlığı görevlerini yerine getiren Türk kadınları bulunmaktadır.

Türkiye'de eğitim düzeyinin tüm kademelerinde elde bulunan bütün verilerden, kadın-erkek eşitsizliğinin devam ettiği görülmektedir. Atatürk İnkılaplarının üzerinden bu kadar yıl geçmesine rağmen bu olumsuz durum toplumda kadına karşı bazı değer yargılarının hızlı sosyal değişmelere rağmen, halen etkinliğini sürdürdüğünün bir kanıtıdır.

Türkiye'de gayrisafi milli hasıla içinde eğitim harcamalarının payı; 1971'de % 4.4 iken, 1985'de % 2.21, 1986'da % 2.13, 1990'da ise % 2.89 olarak (M.E.B. İstatistikleri) ayrılması ve bu tutarın yıllar itibariyle düşüş göstermesi, eğitim hizmetlerinin güçlüklerle karşılaşmasına bir sebeptir. Tabi bu güçlüğün faturası da genelde kadın kesimine çıkarılmaktadır. Eğitilmemiş kadından nüfus planlanmasının öğrenilmesi, iş gücüne katılımının istenmesi nasıl olacaktır? sorusu ister istemez sorulmaktadır.

Öğrenim durumunda görünen bu eşitsizlikler ekonomik yönden faal nüfusun incelenmesi ile de görülebilir.

2.1.3. Kadının Ekonomideki Durumu:

Kadınlar, tarihin ilk dönemlerinden beri, ekonomik hayatın faal birer üyesidirler. Fakat kadınların ekonomik faaliyetleri, önceleri; savaş dönemleri haricinde, tarım kesiminde, çoğunlukla da kendi işletmeleri ile sınırlı kalmıştır. Kadına geleneksel yapı içinde yüklenen temel görevler üreme ile ev ve ailenin bakımındır.

Özellikle Cumhuriyet dönemine kadar kadının eğitim ve öğretim imkanlarının çok kısıtlı olması, kadının ev dışında çalışmasının aile yaşamını bozacağı konusunda yanlış inanç ve değerler, onların meslek sahibi olmalarını ve bu yolla ekonomik hayatta aktif katılımlarını, iş piyasasında her iki cinsin eşit şartlarda rekabet edebilmelerini hemen hemen imkansız kılmıştır.

Atatürk'ün her alanda kadına sağladığı eşitlik ona eğitimde de fırsat eşitliğini getirmiş, bu durum kadınların meslek sahibi olarak ev dışında da toplum kalkınmasına doğrudan katılım imkanı yaratmıştır. Bu gerçek 1927 yılından itibaren kadınların toplum içindeki meslek dağılımlarında kendini göstermektedir. Yalnız, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kadınların iş hayatına katılımlarında hemen bir artış olmamış, laikleşme ile birlikte cinsiyete dayalı iş bölümü azalmaya başlamıştır.

Ekonomik yönden faal nüfusun dağılımı, 1927-1985 sayım yılları itibariyle Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5 : Sayım Yıllarına Göre Ekonomik Açıdan Faal Olan ve Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Toplam İçindeki Oranı (%)

SAYIM YILI	Ekonomik açıdan faal nüfus			Ekonomik açıdan faal olmayan nüfus		
	T	E	K	T	E	K
1927(1)	64.32	82.32	35.10	35.68	17.68	64.90
1935(1)	73.43	91.41	57.60	26.57	8.59	42.40
1940(1)	84.51	95.29	59.13	15.49	4.71	40.87
1945(1)	80.25	89.28	71.70	19.75	10.72	28.30
1950(1)	82.94	94.05	72.27	17.06	5.95	27.73
1955(1)	83.66	95.34	72.01	16.34	4.66	27.99
1960(1)	79.58	93.60	65.35	20.42	6.40	34.65
1965(1)	74.32	91.83	56.62	25.68	8.17	43.38
1970(2)	64.94	79.46	50.25	35.06	20.54	49.75
1975(2)	64.51	80.87	47.28	35.49	19.13	52.72
1980(2)	62.91	79.76	45.77	36.65	19.64	53.97
1985(2)	61.07	78.26	43.61	38.68	21.46	56.17

(Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı: 1985).

(1) 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus

(2) 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus

T : Toplam E: Erkek K: Kadın

Buna göre, ekonomik yönden faal kadın nüfus oranının 1927'den itibaren artmaya başladığı görülür. Bu artış 1945-55 döneminde en yüksek noktaya ulaşır, daha sonraki dönemlerde zaman zaman artış ve azalmalarla 1985 yılında kadınlar için % 43.61 değerini almıştır. 1927 ile karşılaştırıldığında artışın yeterli olmadığı görülmektedir. Hele ekonomik yönden faal olan kadınların çoğunluğunun nitelik gerektirmeyen tarım kesiminde çalıştıkları dikkate alınırsa kadınlar açısından durumun hiçte iç açıcı olmadığı söylenebilir.

Cumhuriyet Türkiye'sinden sosyal hayata kadın, öncelikle öğretmen olarak katılmıştır denilebilir.

1986-87 öğretim yılında ilk ve ortadereceli okullarda görevli öğretmen dağılımı incelenirse, şehir ve köy okullarında görev yapan öğretmen sayılarında cinsiyete göre farklılıklar görülür.

Tablo 6 : 1986-87 Öğretim Yılında Türkiye'deki Okullarda Görevli Öğretmen Dağılımı

	Toplam Okul	Okul Öncesi Eğitim		İlkokul		Ortaokul		Ortaokul Dengi Mes. Okulu		Lise		Lise Dengi Mes. Okulu	
		E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Toplam	61314	214060	148125	30	6082	126296	90393	28396	13583	791	864	31651	21984
Şehir	12856	119924	112765	30	5159	48512	59631	15920	11546	76	79	28185	20835
Köy	48458	94136	33357	0	1123	77784	30962	12476	2037	3	7	3460	1149

Ülkemizde; gerek kentlerde, gerekse köylerde okul öncesi öğrenim kurumları dışında toplam erkek öğretmen sayısı toplam kadın öğretmen sayısından fazladır.

Okul öncesi öğretim kurumları dışında kadın öğretmen oranının en yüksek olduğu yer liselerdir (% 14.84).

Kırsal kesimde ortaokul dengi meslek okulları hariç, her öğretim kurumunda görev yapan erkek öğretmen oranı yüksektir.

Şehirlerde iki cinsin oranı birbirine yaklaşırken, köylerde cinsiyete bağlı farklılık oranı yüksek olmaktadır. Köylerde kadın oranı erkek oranının üçte biri kadardır.

1983-1991 döneminde üniversitede görevli öğretim üye ve yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7 : Üniversitelerde Görevli Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerine ve Akademik Görevlerine Göre Dağılımları (%)

		Top	Prof.	Doç.	Yrd. Doç.	Öğ.Gör.	Ok.	Uz.	Ar.Gör.
1983	Kadın	28.84	15.91	21.07	23.27	29.10	62.56	39.93	30.40
	Erkek	71.16	84.09	78.93	76.73	70.99	37.44	60.07	69.60
1986-87		31.11	16.27	21.74	25.79	29.36	54.31	43.16	33.96
		68.89	83.73	78.26	74.26	70.63	45.69	57.84	66.04
1990-91		33.32	20.78	23.45	27.65	30.60	54.58	44.45	34.03
		67.68	79.22	76.55	72.35	69.40	45.42	55.55	45.97

Veriler incelenince; okutmanlık dışında her kategoride erkek oranının kadın oranından belirgin derecede yüksek olduğu görülür.

Her ne kadar yıldan yıla kadın öğretim üye ve yardımcılarının sayısındaki artış memnuniyet verici olmakla birlikte, iki cinsin oranları arasında hala önemli farklılıklar mevcuttur. Buna ek olarak akademik eğitimi tamamlayan kadınların önemli bir kısmının iş hayatına atılmadığı da bilinmektedir.

Günümüzde Türk kadını bir uça kalifiye olmayan işlerde, diğer uça ise nitelikli işlerde faaliyet göstermektedir. Fakat çalışan kadın kesiminin ağırlığı hala nitelik gerektirmeyen tarım sektöründedir.

Çağdaş toplumlar da artan işbölümü ve uzmanlaşma, çalışma yaşamının belirleyici özellikleri olma durumundadır. Oysa geleneksel yapı içinde kadının mesleki farklılaşması çok azdır. Kırsal kesimde, kadının tarım sektöründe ücretsiz çalışması, kocasınınkinden farklı tarım dışı bir mesleği icrası güçtür⁵⁹.

Bundan dolayı Türk kadını için önemli bir problem, kadının yaşama özgür bakabilmesindeki engellerin varlığıdır. Öncelikle, ekonomik yönden erkeğe bağımlı kadının bu aşamada yapabileceği pek bir şey bulunmamaktadır. Daha öncede ifade edildiği gibi, eğitim kademelerinden mezun olan kadın sayısının artması ve bu kesimin istihdamı ile ekonomik gücüne

⁵⁹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987, s. 85.

kavuşması, kadını, tüketici konumundan sıyracaktır. 1985 istatistikleri kadın kesiminin % 82.49'unun tarım ile ilgili işlerle uğraştığını söylemektedir. Bu şu demektir. Her 100 kadından 82'si ücretsiz çalışan olarak istihdam edilmektedir. Konu ile ilgili düzenleme politikalarının sosyal değişim içerisinde geliştirilmesi gereği açıktır.

Sanayileşmiş ülkelerde ise, kadının tarım dışında istihdam oranı yüksektir. Türkiye'de de toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine bağlı olarak kadınların mesleklerinin çeşitlendiği görülmektedir. Bununla birlikte 1927'den 1985'e kadar kadınların meslek kollarına dağılımlarının hala erkeklerinkinden çok farklı ve 1985 yılında çalışan kadınların hala % 82.49 ile en yoğun faaliyet gösterdikleri sektörün tarım sektörü olduğu görülür. Özellikle bu sektörde aile içi işletmelerde kadının çalışması, onun sosyo-ekonomik statüsünü olumlu yönde fazla etkilemez. Kadının aile içi işletmelerde çalışması, adeta, onun ev sorumluluğunun içinde görülmektedir.

Tablo 8 : Kadın Nüfusunun Sayım Yılları Sırasıyla Mesleğe Göre % Dağılımı

Sayım Yılı	Genel Toplam	Ziraat	Sanayi	Ticaret	Serbest	Memur	Hakim	Ordu	PTT	Muhtelif	Meslekler Toplamı
1927	7074864	96.16	1.85	0.50	0.42	0.08	0.008	0.0005	0.014	0.96	1756719

Sayım Yılı	Genel Toplam	Toprak Mahsul-leri Ziraat	Sanayi Küçük San. Maden.İnş.	Ticaret	Nakliye Muvazala	Umumi Hiz. Serbest Mes.	Ev. İktisadi-yanı Şahsi Hiz.	Meslekler Toplamı
1935	8220938	94.25	3.93	0.35	0.09	0.54	0.84	3285977
1940	8922098	92.95	1.52	0.21	0.05	0.38	0.16	6607659
1945	9343594	93.07	3.98	0.53	0.16	1.53	0.73	2066746

Sayım Yılı	Genel Toplam	Teknik Eleman Ser. Mes.	Müştebbisler	İdareci Memur	Ticaret Ormancı	Zirai Mes. Tarı	Maden ve Çıkarma	Nakliye İmalat	Sanatkar ve Kalifiye Tamlıg.Öm.İşler	Kalifiye İlg. İşler	Hizmetler Toplamı	Meslekler
1950	8919793+	0.38	0.43	0.39	0.07	95.50	0.008	0.19	2.33	0.52	0.35	5700095
1955	7306500+	0.55	0.49	—	0.12	95.82	0.012	0.037	2.16	0.32	0.48	5282842
1960	8104934+	0.75	0.63	—	0.06	94.98	0.008	0.059	2.59	0.31	0.58	5202908
1965	9072782+	1.21	0.89	—	0.10	94.18	0.010	0.070	2.78	0.14	0.62	5134823

Sayım Yılı	Genel Toplam	İlmi ve Teknik Elemanlar	Müştebbisler	İdari Personel	Ticaret ve Satış Per.	Şahsi Hizmet İşlerinde	Tarım Orman Hayvanc.	Tarım Dışı Üretim Faal.	Meslekler Toplamı
1970	11568033	2.64	0.12	1.42	0.35	1.86	89.95	0.46	5754931
1975	13122254	2.82	0.07	2.18	0.42	0.77	85.21	8.52	6577130
1980	15137801	4.62	0.07	2.91	0.46	1.00	85.25	5.59	7953734
1985	17535704	4.87	0.08	3.28	0.66	1.19	82.49	7.42	7879109

1950-65 döneminde 15+ yaş grupları, 1970-85 döneminde 12+ yaş grupları alınmıştır.

Özellikle kadın nüfusunun meslek dağılımları 1970-1985 dönemi için incelendiği zaman tarım dışı üretim faaliyetlerinin ve ilmi ve teknik elemanlar kategorisi oranlarının çok düşük olduğu görülür. Bu sektörlerde (müteşebbüsler hariç) 1970'den 1985'e artış görülmekle birlikte kadınların incelenen yılların hepsinde % 90'a yakınının, tarımcı, ormancı, hayvancı sektöründe yer aldığı, bu sektörde de hiç öğrenim görmemiş veya düşük öğrenim düzeyinde kadınların yer aldığı, çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi durumunda olduğu bilinmektedir.

1950'lerden itibaren hızlı bir değişme süreci, (endüstrileşme, kırdan kente göç ve kentleşme) yaşayan Türkiye'de, çalışan kadının konumu, hala istenen düzeyde değildir. Fakat saydığımız süreçler bir kısım kadını tarım sektöründen tarım dışı alanlara çekmiştir.

Uzman mesleklerde çalışan kadın sayısında da son yıllarda artış olmakla birlikte ekonomik yönden faal kadınlar içindeki oranları hala düşüktür.

Bu mesleki dağılımın temel nedenlerinden biri toplumdaki cinsiyet ayrıımıdır. Kazgan'a göre, zaman içinde mesleki ayırım fazlalaşmış, kadınlar, erkeklerin aksine, bankacılık, öğretmenlik gibi faaliyetlerde yığılma göstermiştir. Bu meslekler gerektirdikleri öğrenim düzeyine oranla düşük ücretli hizmetlerdir.

Kadının ev dışında ücretli olarak ekonomik faaliyetlere katılması bir ölçüde kadını geleneksel ev içi rollerinin dışına çıkarmıştır. Buna rağmen kadın, evle ilgili sorumlulukları, büyük ölçüde tek başına yüklenmiş durumdadır. Hatta öğrenim düzeyi yüksek kadınlar arasında bile çalışma ve aile yaşamının çatışması halinde işi bırakma eğilimi yüksek görülmüştür⁶⁰.

Günümüzde hemen her alanda çok başarılı kadınlarımız mevcuttur. Bunlar aynı zamanda çocuklarını da en iyi şekilde yetiştirmektedirler. Fakat sayı olarak erkeklerle kıyaslandığında çok az oldukları görülür. Üst düzeyde yönetici kadınların sayısı çok azdır. Halen kadınlar daha çok hizmet sektöründe görev yapmaktadır. Toplumda örneklerin çoğalması diğer kadınları da teşvik edecektir. Çünkü kadının mesleki kariyerine devam etmesinin onun öncelikle eş rolleri ile bağdaşmaz bir niteliği olmadığı görülecektir. Oysa, Birinci Dünya Savaşı sırasında Urfa'daki Çorap imalat-hanesinde 1000 kadın istihdam edilmişti. İzmir, Sivas, Ankara ve Konya'da 4.780 kadın halı dokuma sektöründe, Aydın'da 11.000, Kütahya,

⁶⁰ Arat, 1970, s. 170.

Eskişehir ve Karahisar'da 1550 kadın tekstil endüstrisinde çalışıyordu. Buna ek olarak bankalar, PTT, merkezi ve kamu yönetimi, hastanelerde kadınlara kapılarını açtılar⁶¹.

Kaldı ki kadının iyi eğitilmesi toplumun tümünün yararına. Kadın hem kendisi doğrudan hem de yetiştirdiği çocuklarla ülke kalkınmasına dolaylı yoldan katılır.

İstanbul Üniversitesine 1921 yılından itibaren alınan kız öğrencilerin mezuniyet sonrası iş hayatına atılmaları ile kadınların en çok rağbet ettikleri ve toplumunda, kadına en çok uygun gördüğü meslek olan öğretmenlik dışında diğer mesleklerde de kadınlar az sayıda da olsa görülmeye başlanmıştır.

İş alanları içinde kadına en çok itiraz, hekimlikte görülmüştür. 1920'li yıllarda gazete küpürlerinde bu konuya tepki mahiyetinde pek çok yazı görmek mümkündür. Fakat Atatürk tarafından oluşturulan ortam sayesinde 1927 yılında ilk kadın doktorlar iş hayatında görülmeye başlanmıştır.

1927 yılı kendi içinde değerlendirildiğinde, ziraat ile uğraşan kadın oranı % 96.2 olmasına karşılık daha önce de değindiğimiz gibi sanayide toplam kadın nüfusun sadece % 1.9'luk bir kısmının çalıştığı görülür. Buna ek olarak nitelikli iş gücünü gerektiren alanlarda görev alan kadın oranı da çok düşüktür.

1935-1945 dönemlerinde de bir önceki dönemde olduğu gibi en yüksek oran gene ziraat ile uğraşanlara aittir. Tek sınıf olarak guruplandırılan sanayi, küçük sanatlar, maden ve inşaat sektöründe ise, çalışan toplam kadın nüfusun sadece % 3.9'luk bir kısmı yer alır. Diğer meslek kolları için de görece olarak kadınların en yoğun oldukları dal ev ekonomisi ve şahsi hizmetlerdir, ki, şahsi hizmetlerin çoğu eğitim ve özel bir nitelik gerektirmez.

1950-1965 dönemlerinde ise meslekler daha önceki dönemlerden daha detaylı on başlık altında sınıflandırılmıştır. 1950'den 1965'e % 1'lik bir azalmaya rağmen, zirai meslekler ve ormancılık kategorisinde çalışan kadın nüfusu yaklaşık % 95'dir. İkinci sırada; 1950'de % 2.3 ve 1965'de % 2.8 ile sanatkar imalat ve tamirat başlığı altında toplanan iş kollarında çalışan kadınlar yer alır. Bu dönemde iş kolları içinde kadınların en az faaliyeti gösterdikleri meslek kolları maden ve taş çıkarmadır.

⁶¹ Nermin Abadan Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, Araştırma Eğitim, Ekin Yayını ve Türk Sosyal Bil. Der., İstanbul 1992, s. 11.

1970-1985 dönemlerinde, yedi grupta toplanan meslek kolları arasında çalışan kadınların 1970'de % 90'ı, 1975 ve 1980'de % 85'i, 1985'de de % 82.5'i tarımcı-ormancı-hayvancı olarak sınıflandırılan mesleklerde çalışmaktadır. İkinci sırada, tarım sektörüne göre çok düşük orana sahip olan fakat 1970'den 1985'e % 0.5'den % 7.4'e yükselen tarım dışı üretim faaliyetleri yer alır. İlimi ve teknik eleman olarak çalışan kadınların oranı 1970'de % 2.6'dan 1985'de % 4.9'a yükselmekle birlikte gene de tarım sektörüne kıyasla çok düşük kalmaktadır. Tüm faaliyet kolları arasında idari memur veya idari personel olarak belirtilen kategorilerde 1955-1960-1965 yıllarında çalışan kadına hiç rastlanmamış diğer yıllarda oran en yüksek değerini 1985'de almıştır. Bu yılda çalışan kadınların sadece % 3 kadarı idari personel olarak görev yapmaktadır.

O halde 1927'den 1985'e kadar ki dönemde çalışan kadının sektörlerle dağılımında yıldan yıla küçük artışlara rağmen çok büyük bir farklılık yoktur.

Hele 1990'lara gelindiğinde kurumsal olmayan sivil nüfusun yerleşim yerlerine göre iş gücü dağılımı hiçte iç açıcı görünmemektedir. Ekim 1990⁶² sayılarına göre istihdam edilen kadın işgücünün % 17'si kentte, % 53.1'i ise kırsal kesimde yer almaktadır. Bu da bize geçen uzun dönemde kadının hala tarım kesimi dışına çıkamadığını göstermektedir.

Kadının istihdamında zaman içerisinde bazı yasal düzenlemelerde yapılmıştır. Örneğin; 1965 tarihli 657 sayılı devlet memurları kanununun bazı maddeleri, kadının kamu sektöründe istihdamında cinsiyet yönünden bir ayrıcalığın olmaması gerektiğini belirtir. Esasen bu husus son 1982 Anayasasının 70. maddesinde "her Türkün kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğu, hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka bir ayırımın gözetilemeyeceği" hükmü yer alır.

Aynı yıl 926 sayılı Türk silahlı kuvvetler personel kanunu hükümleri çerçevesinde de kadın ve erkek ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır. Bu yasa ile subay temel hizmetlerine ve yardımcı sınıflarda kadınların görev alabileceği hükmü vardır.

Kadın sağlığı yönünden 657 sayılı personel yasası, kadına doğum öncesi ve sonrası izin tanınması ve süt izni gibi sosyal ve iş güvenceleri sağlamaktadır.

⁶² Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Yıllığı, D.İ.E. Matbaası, Ankara 1990.

İş kanununda ise, 1981 tarih ve 1475 sayılı yasa ile ücret konusunda "eşit işe eşit ücret" prensibi getirilmiştir. Bu kanun ile kadının, maden ocakları ile, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışacak işlerde her yaş kadını ile 18 yaşını tamamlamamış erkeklerin çalışmalarını yasaklamaktadır.

Aynı bazda işçi kesimin sosyal güvenliği ile ilgili olan 1965 tarih ve 506 sayılı SSK yasası, 1949 tarih ve 2925 sayılı kanunlarda kadın ve erkek çalışanların sosyal güvenlikleri üzerinde değişik, çağa uygun, kadın erkek ayırımını gözetmeyen hükümler vardır. Ancak uygulamada çeşitli nedenlerden ötürü ortaya çıkan aksaklıklar günümüz kadınının ekonomik alan-da istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir.

1927-1985 sayım yılları itibariyle mesleksiz kadın oranı Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Mesleği Olmayan Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Göre Dağılımı (%)

Sayım Yılı	Mesleksiz Kadın (%)
1927	75.17
1935	60.03
1940	42.49
1945	77.88
1950	36.63
1960	35.80
1965	43.40
1970	50.25
1975	49.88
1980	53.12
1985	55.05
1990	45.54

Şüphesiz en yüksek oran, 1927 yılındadır. Mesleksiz kadın sayısında 1945 yılına kadar devam eden azalmaya rağmen, 1945 yılında 1927 yılını aşan bir orana ulaşılmıştır. Bu yıldan itibaren bazı sayım yıllarındaki hafif artışlara rağmen, genelde sayı azalma eğilimindedir. Buna rağmen, gene de toplam kadın nüfusun ki bu nüfus 1960 ve 1965 yıllarında 15 ve yukarı yaşlardaki kadınları 1970-1985 döneminde de 12 ve yukarı yaştaki ka-

dınları içine almaktadır; yarıdan fazlasını mesleksiz kadınlar teşkil etmektedir.

1927-1985 döneminde mesleği olmayan kadın nüfusun, toplam nüfusa oranında, 1945 yılında, belirgin bir artma vardır. Bu yıldan itibaren 1950'ye kadar mesleksiz kadın oranlarındaki düşüş devam etmiş, 1950-60 arası aynı düzeyde kalmış ve bu dönemden sonra farklı miktarlarda artışlar günümüze kadar devam etmiştir.

1927-1940 arası Atatürk Türkiye'sinde kadının eğitime ve bu yolla meslek sahibi olmasına gösterilen ilgi ve titizlik; etkisini, meslek sahibi olmayan kadın oranlarındaki azalmada kendini önemli ölçüde göstermiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi kadınların meslek dağılımlarıyla ilgili veriler, kadınların büyük bir kısmının hala tarım kesiminde istihdam edildiğini gösterirken, eğitim düzeyi yüksek olanların sayısının daha fazla olduğu kasaba ve şehir kadınlarının ekonomik hayata ücretli olarak aktif katılımlarının sayısının az olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum kasaba ve şehir kadınlarının çoğunun ev kadını statüsünde olmaları nedeniyle büyük ölçüde açıklanabilir.

Bazı çalışmalarda Türk kadınının evlenme ve doğurganlık oranının yüksek oluşu, onları, iş piyasasından uzak tutan bir faktör olarak ele alınmaktadır⁶³.

Bilindiği gibi, kırdan kente göç eden kadının tarım içindeki payı azalmıştır. Kente göç ile birlikte kadının üretkenliği de büyük ölçüde azalmıştır. Göç olgusu; nüfusun kalitatif yapısında, okur-yazarlık, eğitim, iş ve meslek alanlarındaki, kalifiye eleman oranlarında yapısal gelişmelere sebep olur⁶⁴.

Bu olgu aynı zamanda nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımını da etkiler. Göçe, erkeklerin katılımı kadınlardan fazla olmakla birlikte, kadının eğitim, meslek ve yaş dağılımlarını etkileyen önemli bir faktör olarak düşündüğümüz göç olgusunun, 1950-1965 yılları arasındaki durumunu Tablo 10'da açıkça görmek mümkündür.

⁶³ Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Meslek Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü", N.E. Unat (Ed.), *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul 1982, s. 146.

⁶⁴ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, s. 20-21.

Tablo 10 : Türkiye Doğumlu Olup, Milli Sınırlar İçinde Doğduğu İlin Dışında Yaşayanların Dağılımı (%)

Yıllar	Milli Sınırlar İçindeki Türkiye Doğumluların Toplamı	Türkiye Doğumlu Olup, Milli Sınırlar İçinde, Doğduğu İl Dışında Yaşayanların Toplam ve Yüzdesi	
		Sayı	%
1950	20180424	1692933	8.4
1955	23172925	2507954	10.8
1960	25786180	3178722	11.9
1965	30482810	4018770	13.2

Kaynak : (Akkayan 1979:19)

Kırsal kesimde kadına verilen eğitim genellikle ilkökul düzeyinde kalmakta, bu eğitim yardımıyla kadının bir meslek edinip iş piyasasında rekabet edebilmesi, istihdam edebilmesi; pek mümkün olmamaktadır. Böylece köy kadınının kırsal kesim dışında istihdamının genellikle ev hizmetleri, nitelikli işçi gerektirmeyen düşük ücretli alanlarda mümkün olabilmektedir. Ev içi üretim kadına ekonomik güç kazandırmakla birlikte, bu tür çalışma, kadının, dış dünya ile ilişkisini büyük ölçüde sınırlamaktadır. Cinsiyete dayalı meslek farklılaşması, ücret farklılığını da beraberinde getirmektedir.

Gülten Kazgan, kadınların "emek-yoğun" faaliyetlerde daha yoğun olduklarını belirtmekte, imalat sanayiinde kadın işçi ücretlerinin düşük olması kadınların daha fazla "emek-yoğun" işlerde çalışmaları ve iş sözleşmelerine bağlı olanların sayıca az olmalarına bağlamaktadır. Kazgan, İmalat alt kesiminde çalışan kadın işçi oranı ile toplu sözleşme kapsamına alınma arasında negatif ve düşük bir korelasyon bulmuştur: ($r = 0.350$)⁶⁵.

1973 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünün yaptığı bir çalışmanın sonuçları, kadının çalışmasını etkileyen önemli faktörlerden birinin de kadının medeni durumu olduğunu ortaya çıkar-

⁶⁵ Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü", N.A. Unat (Ed.), *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul 1982, s. 145.

mıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre kadının evlilik durumundan çok, eğitim düzeyi onun çalışmasını etkilemektedir. Ancak, 15-49 yaş gurubundaki evli kadınların % 60'ı geçimlerini sağlamada aile bütçesine yardım için çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Evlendikten veya çocuk sahibi olduktan sonra işi bırakan kadınların oranı da oldukça yüksektir (% 35). Bu durumun kadının eğitim düzeyi ne olursa olsun, iş gücüne katılımının ev kadını ve anne rolleri tarafından önemli ölçüde etkilendiğinin bir kanıtıdır⁶⁶.

Genel olarak şehirde çalışan profesyonel kadının iyi tanımlanmış bir işi vardır. Bu iş genellikle devlet sektöründedir. Kadının bu tür işi tercih etmesinin nedeni, özel sektörde, maaşların yüksek oluşuna karşılık mesleki rekabetin de fazlalığıdır. Kadının iş yanında, ailesine, çocuklarına bakmak gibi bir ikinci sorumluluğu da vardır. Rekabet edebilen; gerekli nitelikleri taşıyan erkekler, özel sektörü, devlet sektörüne tercih ederlerken kadınlar, aynı vasıflara sahip de olsalar, yer değiştirmek için ev ile ilgili sorumluluklarının hafiflemesini beklemektedirler. Bununla birlikte 1930'lardan itibaren artan sayıda kadın, özel sektörde çalışmaktadır. Tablo 8'de sadece ras-yonel değil, tüm personel sayısı dahil edildiği için özel sektörde çalışan kadın oranları biraz yükselmiş görünmektedir⁶⁷.

Devlet dairesinde çalışan kadınların % 52'si evli olup, bunlarında üçte ikisi çekirdek ailedendir. Bu kadınların % 8'i ailesinin tek gelir kaynağıdır⁶⁸.

1976-1982 döneminde Türkiye'de kadın memur sayısındaki gelişmelere göre, 1982 yılında kadın memur yüzdesi tüm devlet memurlarının % 24.6'sını teşkil eder. Bu yıl itibarıyla kadın memurların % 33.8 gibi önemli bir bölümü Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışmaktadır. Eğitim hizmetlerinde çalışanlar içinde kadın oranı Türkiye ortalamasına yakın bir değer almaktadır. İkinci sırada sağlık hizmetleri gelmekte bu alanda istihdam edilen kadın sayısı erkek sayısını aşmaktadır⁶⁹.

⁶⁶ Ferhunde Özbay, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları", *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1989, s. 171-174.

⁶⁷ İlhan Dülger, *Türkiye'de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanma Eğilimleri*, DPT Yayınları, Ankara 1987, s. 9-10.

⁶⁸ Fraukje Janting, *O Kadın Benim İşte*, Samen Women Samen Leven Der. Yayını, Rotterdam 1987, s. 49-51.

⁶⁹ İlhan Dülger, *Türkiye'de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanma Eğilimleri*, DPT Yayınları, Ankara 1987, s. 30-31.

Türkiye'de geleneksel yapıda aile reisi kavramı erkekler için kullanılır. Kadın ise, çocukların bakımı ve ev işlerinin görülmesinden sorumludur. Bu genel kabule rağmen istatistikler, kocanın veya babanın yokluğu durumunda kadının aile reisi rolünü kolaylıkla üstlenip, yürüttüğünü göstermektedir.

1969 yılında Susurluk'ta kalıp orada araştırma yapan Paul S. Magnarella, evli kadınların dışarıda çalışmalarına tepki gösterilmesinin temelinde üç nedene dayanan "korku" duygusunun yer aldığını ileri sürmüştür. Bu nedenler, kadının dışarıda çalışmasının aile yaşamını bozabileceği, kadının çalıştığı yerdeki erkeklerle ilişkiye girebileceği ve kadının dışarıda çalışması sonucu erkeğin otoritesinin sarsılabileceğidir⁷⁰.

Meslek dağılımında cinsiyet farklılıkları giderek azalmakla birlikte, henüz istenen düzeye ulaşamamıştır. Günümüzde bilim ve sanatın her alanında önemli sayıda kadın vardır.

1982 Anayasasının 49. maddesi herkesin çalışma hakkına sahip olduğunu belirtir. Günümüzde bütün alanlar Türk kadınının emeğine açık bulunmakla birlikte çok az sayıda da olsa belli dallarda ya yasal ya da tutum bakımından engeller vardır. Bunların başında askerlik ya da milli satım hizmetleri gelir. Olağanüstü hallerde ve seferberlikte kadın erkek ayırımı gözetmeyen mevzuatımız, askerlik hizmetlerinde kadınlardan yararlanma şeklinde yararlanmamaktadır. Bunun yanında kadınların mülki idarede kaymakam, vali gibi idari pozisyonlar elde etmeleri de yakın zamanda mümkün olabilmektedir. İdari işlerin büyük bir bölümü hala erkekler tarafından yürütülmektedir. Kadınlar bu branşta çalışanların dörtte biri kadarını ancak teşkil ederler.

1923'den 1985'e iş gücüne katılım cinsiyete göre farklı değerler almaktadır. 1923-1927 döneminde kadınların işgücüne katılım oranları oldukça yüksek, fakat gene de erkeklerin oranından düşüktür. 1975 ve 1985 verileri cinslerin işgücüne katılım oranları arasındaki farklılığın büyüklüğünü göstermektedir.

Kadının çalışma hayatında veriminin artırılması yönünde değişik politikalar vardır. Örneğin tam gün çalışmasının yanı sıra, yarım gün çalıştırılması veya mevsimlik işlerde kadın kesimin kullanılmasıdır. Bunun için,

⁷⁰ Fraukje Janting, *O Kadın Benim İşte*, Samen Women Samen Leven Der. Yayını, Rotterdam 1987, s. 50.

Avrupa Topluluğu ülkelerindeki kadının iş konumunu örnek olarak verebiliriz.

Tablo 11 : AT Ülkelerinde Çalışan Kadının Konumu: (%)

Ülkeler	Part-time	Tam gün	Mevsimlik ve Diğer
Hollanda	62	16	22
Almanya	31	28	41
İspanya	12	26	62
Belçika	25	26	49
İngiltere	44	27	29
İrlanda	17	27	56
İtalya	11	30	59
Portekiz	10	41	49
Fransa	24	35	41
Danimarka	42	35	23
Yunanistan	10	31	59
Lüksemburg	15	28	57

Kaynak: Şebnem Oğuz, AT'de Sosyal Politika Uygulamaları, IKV Yayını 1992.

Tablo 11'de de görüldüğü üzere, ekonomik yönden güçlü olan Hollanda, İngiltere, Danimarka, Almanya gibi AT üyesi ülkelerde kadının çalışma konumu yarım zaman sınırları içerisindedir. Part-time çalışma süresi içerisinde olan çalışan kadının oranı Hollanda'da % 62, İngiltere'de % 44, Danimarka'da % 42 ve Almanya'da % 31'lerdedir. Bu veriler gelişmiş ülkelerde kadının iş gücünün verimli kullanılmasında geliştirilen politikalar düşüncesi üzerinde fikir vermektedir.

Bütün bu düşünceler bağlamında bugünün Türk kadınının işgücüne katılımındaki durumunu özetleyebiliriz.

Günümüz Türkiye'sinde Türk kadınının işgücüne katılımında etmen olan sosyo-ekonomik faktörler kısımca şunlardır:

Bir kere, Türkiye'de evlilik yaş ortalaması yükselmiştir. Yetmişli yılların sonunda evlilik yaş ortalaması 17.6 iken, bu oran, 1990'da 18.2'ye yükselmiştir. Bu ortalamanın yükselmesi ile birlikte kadının iş hayatına atılması yönünde doğru bir oran kurulması bir hata olmaz.

Öte yandan doğurganlığın azalması da bir diğer faktördür, kadının işgücüne katılımı için. Ancak, burada şunu ifade etmekte fayda vardır. Doğum oranında Türkiye dünya ortalamasının gerisindedir. Dünya ortalaması binde 27 iken, Türkiye'de binde 30 civarındadır. Bu oran az gelişmiş ülkelerde binde 31, gelişmiş ülkelerde ise binde 15'tir. Türkiye'de doğum sayısı ortalaması 4.9 olup, kırsal kesimde bu rakam 5.89, kentlerde ise 4.26 civarındadır⁷¹. Doğum oranının düşmesi sayesinde ev içi iş yoğunluğunu azaltabilecek kadın, çalışma yaşamında da yer alabilecektir.

Sanayileşme yönünde kalkınma planlarını gerçekleştiren Türkiye'nin tarıma dayalı gücü günden güne değer kaybetmektedir. Tarıma dayalı kalkınmada iş gücünün önemli kesimini kadın üstlenmiştir. Çalışan kadının % 96.16'sını tarım kesiminde, hem de çoğunluğunu ücretsiz işçi statüsünde olan Türk kadınının tarım kesiminin göreceli olarak önemini kaybetmesi, bu kesim çalışan kadını bir başka çalışma alanına yönlendirmesine sebep olacaktır.

Kadının işgücüne katılımına etmen olan bir diğer sosyolojik faktör, kentleşmenin hızla artmasının getirdiği olasılıklardır. Kırsal kesimden, kente yapılan göç ve kentte aile içi ekonomik dengenin sağlanabilmesi kadın kesiminin de çalışma yaşamına girmesine yol açmıştır.

Sanayileşme yönünde yapılan hızlı geçişler ile yılda gerçekleştirilen ekonomik büyümelerin yol açtığı iş sahaları ve hizmet sektörlerinin yaygınlaşması, çalışma ortamına erkeklerin yanısıra kadınlara da olanaklar sağlamaktadır. Türkiye'de belirgin şekilde görülen özel sektör yatırımcılığı, iş gücünde kadının da yer alması yönünde olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Bu arada eğitim konusunda etraflıca ele alınan Türk Kadınının eğitiminin yaygınlaşması, dolayısıyla Türk kadını, ev dışı etkinliklere ve bu arada gelir getirici iş kollarında çalışma arayışlarına itmiştir. Bu arada mesleki boyutta yönlendirilen eğitim kurumlarının da yaygın hale gelmesi de bir faktör olarak ele alınmalıdır, kadın kesiminin işgücüne katılımı yönünde.

Ailevi düşüncede kadın-erkek bağlamında zamanla yer eden eşitlikçi tutum ve davranışlarda kadının çalışma hayatına girmesi için önemli bir etmen olmuştur.

⁷¹ Milliyet Gazetesi, 1992.

SONUÇ

Türk kadın haklarının günümüzde hala istenen düzeyde kullanılamaması ve kadınların Atatürk reformlarının hedeflediği noktaya ulaşamamasının temel nedenleri belirli noktalarda toplanabilir.

Herşeyden önce kadının Atatürk inkılapları ile kendisine verilen hakları ve yetkileri bir mücadele ile elde etmemiş, hazır bulmuş olmasının büyük önemi vardır. Kadınların, haklarının bilincine varmaları zaman almıştır. Bunun önde gelen nedenlerinden biri, kadınların öğrenim düzeylerinin düşük olmasıdır. Cumhuriyetle birlikte kadın eğitime önem artmış ve bazı uygulamalarla öğrenim düzeyinin yükseltilmesi süreci hızlandırılmıştır. Fakat, istenen düzeye ulaşması zaman almıştır. Çünkü kültür gecikmesi teorisine göre, kültürün iki cephesi vardır. Maddi ve maddi olmayan kültür. Maddi kültür (teknoloji) maddi olmayan kültüre (bilgi, değer, tutum, adet ve gelenekler) göre daha hızlı değişir⁷². Bu nedenle kadına karşı ayırıcı tutum ve davranışların değişmesi zaman almaktadır. Bunda kitle iletişim araçlarının önceleri gelişmemiş olması, günümüzde de kadının lehine kullanılmaması, önemli rol oynamaktadır. Ayrıca gerek, gelecekte aile yapısında kız çocuğuna karşı, gerekse kocanın karısına karşı tutumlarının olumlu yönde değiştirmeye yönelik yayınların yetersiz olması bu süreci daha da geciktirmiştir.

Bunun yanında Türkiye'de kırdan kente göçün günümüzdeki kadar yoğun olmadığı dönemlerde kırdaki nüfusun kente göre daha yoğun olması, kırsal kesimdeki kadının üzerinde de sosyal baskının daha fazla olması, kadının gelişimine genelde engel teşkil etmiştir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi kırsal kesimde kadın öğrenim düzeyinin de düşüklüğü nedeniyle kitle iletişim araçlarını yeterince kullanamamaktadır. Böylece de kendi yerleşim yeri dışındaki kadınlar hakkında fazla bilgiye sahip olamamakta, kendini geliştirememektedir.

Kadının gelişiminde daha önce de söz edildiği gibi erkeğin tutum ve tavırları da etkin olmaktadır. Erkeğin eğitim düzeyinin düşük olması kadının aile içinde ve bu yolla toplumdaki rolünün ve statüsünün önemini yeterince kavrayamaması, kadının günümüz toplumunda layık olduğu yeri almasında bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷² R. Richard Clayton, *The Family, Marriage and Social Change*, D.C. Heath and Company, Lexington 1975, s. 80.

Kadının; sosyal, ekonomik ve politik yaşamda aktif rol almasında erkeğin rolünün ne kadar önemli olduğu düşünülürse, erkeğin eğitiminin de önemi anlaşılır⁷³.

İnsan haklarının, dolayısıyla, kadın haklarının korunması ve gözlenmesi sosyal devlet yapısı içerisinde kağıt üzerinde kalmamalıdır. Bu hakların kullanımı ve yaşama geçirilmesi için koruma ve geliştirme tedbirleri şarttır. Bu sistemin işlenmesi de kadın kesiminin, mevcut haklarını, sonuna kadar kullanılmasıyla mümkün olacaktır.

Medeni kanunumuzda kadına, erkeklerle her alan ve konuda eşit haklar verilmekle birlikte, bu hakların yasalarca korunması da sağlanmalıdır. Evli kadının ikametgahını seçme ve değiştirme özgürlüğü ile soyadını seçme hakkına sahip olması da gerekir. 'Erkek ailenin reisidir' gibi ifadelerin çağdaş düşüncede geçerliliğini yitirdiği bilinmektedir. Buna rağmen hala Türk Medeni Kanununda bu hukuksal ifadelerin yer alması çelişki yaratmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının günümüzde yaygınlığı ve etkinliği tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Bu etkin aracında, kadınların lehine kullanıldığı pek söylenemez. Kadınlara yönelik geleneksel tutumlar kitle iletişim araçlarıyla da sürdürülmektedir.

Kadınların öğrenim düzeylerinin düşüklüğü her alanda olduğu gibi siyasal hakları konusunda da onların yeterince bilinçlenmemesine neden olmaktadır.

Erkeklerin de kadınların siyasal yaşama katılımını desteklediği söylenemez. Siyasal partiler kadın adaylara koydukları kotalarla aday sayısının artmasını engellemektedir.

Kadınların dernek ve sendikalarda aktif çalışma oranları da düşüktür. Bu durum, onların politikaya katılımlarında da olumsuz etkenlerden biri olarak belirmektedir.

Sonuç olarak, kadınların politikaya aktif katılımı, onların siyasal partilerde faaliyet göstermeleri, parlamentoya girebilmeleri, sendikal faaliyetlerde bulunmaları, dernekler ve meslek kuruluşları ile kooperatiflerde görev almaları ile mümkündür. Sendikalara aktif katılımları, kadınların işe girişte aldığı ücretlerde ve çalışma yaşamında mesleklerinde yükselmeye değin

⁷³ R. Richard Clayton, a.g.e., s. 82.

tüm konularda erkeklerde eşit haklara kavuşmalarında önemli rol oynamaktadır⁷⁴.

Çok eskiden beri erkeklerle eşit sorumluluk taşıyan, ekonomik faaliyetlere genelde ücretsiz aile işçisi statüsünde katılan kadınların, üretim faaliyetlerine daha fazla katılımları, onların bilgi ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi ile mümkün olabilir. Fakat herşeyden önce kadını ev içi rollerle sınırlayan, ona eş ve anne rolleri dışında imkan tanımayan geleneksel zihniyetin değişmesi gerekmektedir.

70. yılına doğru gitmekte olan genç Cumhuriyetimizde, her alanda kadınlar çağa ayak uydurmak için büyük gayret içerisindeyler. Çalışma yaşamının hemen hemen her alanında kadınlarımızı aktif bir şekilde görüyoruz. Türk Medeni Kanunu'nun getirdiği aile yapısı büyük çoğunlukla kabullenilmiştir. Bu kanunda zamanla yapılan kısmi değişikliklerle de Türk kadını tam bir güvence içerisinde bulunmaktadır. Bugün Türk kadını bir seçmendir, bir vergi mükellefidir, ulaşım araçlarının yolcusudur, çocuğunun velisidir, mahkemelerde davacıdır, davalıdır yahut tanıktır.

1991 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de evliliklerin çoğu yasaların istediği doğrultuda gerçekleşmektedir. Örneğin, Türkiye'de evli kadınların % 98.4'ü monogami evliliği yapmaktadır. Yani tek eşlidirler. Poligami evliliği oranı sadece % 1.8'dir. Evli kadınların evlilik tipleri de modern çağa uygun olarak gerçekleşmektedir. Evli kadınların % 80.4'ü hem resmi hem de dini nikahlıdır. Dini nikahlı evlilik yapmış kadın oranı ülke düzeyinde sadece % 8.8'lik bir oranı kapsar. Sadece resmi nikah yapan kadın oranı ise % 10.7'dir. Türk kadınının ilk evlilik yaş ortalamasından da zaman için yükselme görülmektedir. Buna göre 1983'de ilk evlilik yaş ortalaması 17.6 iken, 1988'de bu oran 18.2'ye yükselmiştir. Elbette bu yaş sınırının yükselmesi kadın nüfusunun bilinçlenmesi ile doğru orantılıdır. Bu bilinçlenme sonucu akraba evliliği yapmayan kadın nüfus oranı da % 78.9'a çıkmıştır. Akraba evliliğinin genel olarak fazlaca görüldüğü Türkiye'de bugün bu tür evlilik oranının düşmesi yine kadın bilinci ve iletişim olanaklarının gelişmişliği ile doğru orantılı olarak değerlendirilmesi gerekir.

Buna karşılık kadın haklarının kullanılmasında, kentlerde ve kırsal bölgelerdeki kadınlarımız arasında farklılıklar gözlenmektedir. Kent kadını, nispeten ekonomik bağımsızlığını kazanmış durumdadır. Kırsal bölge kadını ise, bu bağımsızlıktan yoksundur. 1985 yılı istatistikleri çalışan kadın

⁷⁴ Türkiye'de Kadın Eğitimi I. Uluslararası Konseyi, Ankara 1992, s. 70.

kesiminin % 82.49'unun, tarım dahili işlerde uğraştığını göstermektedir. Yani 100 kadından 82'si ücretsiz işçi olarak yaşamaktadır. Bu durum kadını erkeğe bağımlı kılmaktadır. Özellikle, kırsal yöre kadınlarımızın, halk eğitimi kursları ile vasıflı işçi statüsüne kavuşturulma çalışmaları sürdürülmektedir. Ancak, bu çalışmalar henüz geniş kadın kitlesine ulaştırılamamıştır.

Bugün Türk kadınının üzerinde durması gereken asıl sorun toplum yapısındaki kadın ve erkek imajıdır. Dr. Atabek'in bir kitabına kapak yaptığı şu cümle Türk insanı'nın sosyo-psikolojik yapısını çok açık bir şekilde açıklamaktadır. Dr. Atabek; "kışkırtılmış erkeklik bastırılmış kadınlık" dan söz etmektedir⁷⁵. Türk toplumunun kültür yapısında bu olgu yıllarca hüküm sürmüş ve sürmektedir. Atabek, erkeklik imgesinin yine toplumca yüceltildiğini ifade etmektedir. Yine aynı şekilde kadınlık imgesinin bizim de çalışmanın başından beri açıklamaya çalıştığımız gibi toplumca bastırıldığı yahut hor görüldüğü düşüncesini vurgulamaktadır.

⁷⁵ Erdal Atabek, *Kışkırtılmış Erkeklik-Bastırılmış Kadınlık*, Altın Kitap Yayınları, İstanbul 1990.

KAYNAKÇA

1. Akkayan, Taylan *Göç ve Değişme* Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.
2. AnaBritannica, Ana yayıncılık A.Ş. İstanbul C: 12, 1988.
3. Appelbaum, Richard *Toplumsal Değişme Kuramları* (Çev: Türker Alkan) Saydam Matbaası, Ankara 1988.
4. Atabek, Erdal *Kışkırtılmış Erkeklik-Bastırılmış Kadınlık* Altın Kitap Yayınları, İstanbul 1990.
5. *Atatürk ve Kadın Hakları*, TTB, Cumhuriyetin 60. Yılına Armağanı, Ankara 1983.
6. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Yıllığı, DİE Matbaası, Ankara 1990.
7. Başgöz, İlhan - Wilson, Howard *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk* Dost Yayınları, Ankara 1986.
8. Berkes, Niyazi *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.
9. Bottomore, T.B. *Toplumbilim* (Çev: Ünsal Oskay) Beta Basım-Yayın-Dağ A.Ş., İstanbul 1984.
10. Caplow, Theodore *Elementary Sociology*, Prentice-Hall International Inc., London 1971, s. 540-629.
11. Clayton, R. Richard *The Family, Marriage and Social Change*, D.C. Heath and Company, Lexington 1975.
12. Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının, Milli Eğitimle ilgili Söylev ve Demeçleri, MEB Türk Devrim Tarihi Enst. Yayınları No: 6, Ankara 1946.
13. Cunbur, Müjgan "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VIII, Sayı: 23, Ankara 1992.
14. Çelebi, Nilgün *Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları*, Sebat Ofset, Konya, 1990.
15. Doğramacı, Emel Atatürk İnkılaplarının Türk Toplumsal Gelişmesindeki Etkileri: *Atatürk ve Türk Kadını, The Impact of Atatürk's Reform on the Development of Turkish Society: Atatürk and Women*. Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı, Cilt I, İstanbul 1981.
- _____ *Türk Kadınının Çağdaşlaşmasında Atatürk*, Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, No: 5-6 Ankara 1981.
- _____ *"Kadın ve Kültür", Atatürk ve Kültür*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1982.
- _____ *Türkiye'de Kadın Hakları*, Ünsal Kitabevi Ankara 1982.
- _____ *Status of Women in Turkey*, Meteksan Matbaası, (2 nci Baskı), Ankara 1984.
- _____ *Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. I, Ankara 1985.
- _____ *Atatürk ve Kadın Haklarında Çağdaşlaşma, Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu* 31 Ekim - 1 Kasım 1988, Ankara Üniversitesi Yayınevi Ankara, 1988.
- _____ *"Atatürk ve Kadın", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- _____ *Türk Kadınının Dünü ve Bugünü*, İş Bankası Yay. Ankara 1989.
- _____ *Status of Women in Turkey (3 ncü Baskı)* Meteksan Matbaası, Bilkent, Ankara 1989.
16. Dülger, İlhan *Türkiye'de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanmaya Eğilimleri* DPT Yayınları, Ankara 1987.

17. Ekin, Nusret "Hızlı Şehirleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri" *Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar* Siyasi ve Sosyal araştırmalar Vakfı Yay. 11 İstanbul 1986.
18. Erkal, Mustafa *Sosyoloji* Filiz Kitapevi, İstanbul 1987.
19. Falay, Nihat *İbn-i Haldun'un İktisadi Görüşleri* Güray Matbaacılık, İstanbul 1978.
20. İçli, Tülin "Atatürk ve Aile" *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* C: VIII S: 22. Ankara 1991.
21. İnan, Afet *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
22. Kartal, Kemal "Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara" (Der: Türköz Erder) *Kentsel Bütünleşme* T.S.B.D. Ortak Semineri, Ankara 1982.
23. Kazgan, Gülten "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü", N.A. Unat (Ed.), *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul 1982.
24. Kocatürk, Utkan *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* Turhan Kitabevi Ankara 1984.
- _____ *Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1987.
25. Kongar, Emre *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* Remzi Kitabevi İstanbul 1985.
26. Kurtkan, Amiran *Köy Sosyolojisi* Filiz Kitabevi İstanbul 1988.
27. Merter, Feridun *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği)* Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. Ankara 1990.
28. Nordskog, Eric "Social Change" (Ed: Eric Nordskog) *Social Change* McGraw Hill Book Comp. Inc. London 1960.
29. Oğuz, Şebnem *AT'de Sosyal Politika Uygulamaları*, İKV Yayını İstanbul 1992.
30. Özalp, Reşat *Rakamlarla Türkiye'de Teknik ve Mesleki Öğretim* Ankara 1956.
31. Özbay, Ferhunde "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları" *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1989.
32. Özdemir, Şevket "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık" *Polme* Yayınları Ankara 1988.
33. Santing, Foukje *O Kadın Benim İşte* Samen Women Samen Leven Dr. Yay., Rotterdam 1987.
34. Sencer, Muzaffer *İnsan Hakları; Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TODAİ Enstitüsü No: 214 Ankara 1986.
35. Tansel, Fevziye Abdullah *İstiklal Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını S: 21 Ankara 1991.
36. T.C. Anayasası, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ajans-Türk Matbaacılık Ankara 1981.
37. Tezcan, Mahmut *Sosyal ve Kültürel Değişme* A.Ü. Yayınları Ankara 1984.
38. Türkiye'de Kadın Eğitimi I. Uluslararası Konseyi, Ankara 1992.
39. Unat, Nermin Abadan *Türk Toplumunda Kadın*, Araştırma, Eğitim, Ekin Yay. ve Türk Sos. Bil. Der. İstanbul 1992.

TDV İslam Araştırmaları
Merkezi kütüphanesi'ne
Orhan Şaik GÖKYAY'ın
VAKFIDIR.

93. 06. Y. 0150 - 27

001880